Югозападен университет „Неофит Рилски”

Благоевград

Философски факултет

Катедра „Философски и политически науки“

Александра Александрова Атанасова

„Политики за изграждане и процеси на деструкция на държавността в Босна и Херцеговина след Дейтънското споразумение от 1995 година“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование:

3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление

3.3. Политически науки

Научен ръководител: проф. д-р Борис Манов

Благоевград, 2022 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Философски и политически науки“ към Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград; протокол № 9/16.12.2022 г.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, използвани източници (библиография), приложения (под формата на таблици и графики) и списък на съкращенията.

Общият обем на дисертацията е 300 страници, от които 285 са основен текст, 10 страници библиография и 5 страници, включващи списъците и съдържанието. В дисертационния труд са включени общо 9 таблици и фигури. Библиографията съдържа 149 източника в хартиен и електронен вариант: 101 заглавия на латиница (на английски, сръбски, хърватски и бошняшки език), 47 заглавия на кирилица (на български език). Публичната защита ще се състои на 24 февруари 2023 г. от 11 часа в зала 412 на УК 1, ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра „Философски и политически науки“ на ЮЗУ.

Съдържание:

I. Обща характеристика на дисертационния труд 4

1. Актуалност на темата на изследване 4

1.2. Степен на разработеност на проблема.....9

1.3. Обект, предмет и основна хипотеза на изследването.....10

1.4. Цели и задачи на изследването 11

1.5. Методология и методи на изследването 12

1.6. Научна новост на дисертационния труд.....13

1.7. Апробация на дисертационния труд.....13

1.8. Структура на изложението.....14

II. Съдържание на дисертацията.....17

III. Заключение.....48

IV. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд.....65

V. Списък с публикации 67

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НАУЧНА ЕТИЧНОСТ 68

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата на изследване

Характерно при формирането на националната идентичност на Балканите е отъждествяването на тази идентичност с етническата принадлежност. Редица от конфликтите в района са формулирани и разигравани именно върху основите на идентичността, националността и етноса. Босна и Херцеговина (БиХ) е подходящ и до днес пример за липсата на единна национална идентичност – казус, поставящ обществото пред изпитанието на единното съществуване в продължение на десетилетия. В редица държави от Западна Европа също съжителстват хетерогенни общества, но други фактори, сред които множеството преминати конфликти през вековете, както и налагането на устойчиви демократични режими след двете световни войни през 20-и век, правят съжителството на различните групи в тях вече успешно формирано и стабилно. Епизодичното оспорване на това статукво, например чрез засилване на исканията на каталонци, баски, фламандци, валонци и др., не води до политически, икономически и социални пречки в толкова широк мащаб, какъвто би могъл да се наблюдава на Балканите и конкретно в Босна и Херцеговина.

На фона на това обаче, съжителството на разнородни по етническа принадлежност и религиозни възгледи общности в държавата е фактическо обстоятелство от векове. Народите на БиХ преминават през владичеството на мюсюлманска и християнска империя, част са от едно, макар и кратко просъществувало кралство, и от една

социалистическа федерация, а в последствие се оказват част от федеративна социалистическа република. Общото между тях вътре в държавата обаче не е много.

Босна и Херцеговина обявява независимостта си от Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ) на 1 март 1992 г. Декларацията за независимост и несъгласието на част от политическите лидери в Югославия с нея водят до ожесточен въоръжен конфликт, продължил три години. През 1995 г. във военната база Райт Патърсън, намираща се край град Дейтън в щата Охайо, САЩ, президентите на Хърватия - Франьо Туджман, на Сърбия - Слободан Милошевич и на Босна и Херцеговина - Алия Изетбегович, подписват мирно споразумение, оставащо в сила и до днес – Дейтънското споразумение. Като приложение към него, в сила е и конституцията на Босна и Херцеговина.

Основният закон на държавата формулира и регулира мултиетническата ѝ система, установявайки сложна асиметрична структура на управление. Босна и Херцеговина се управлява от председателство (президентство) – трима президенти, всеки от които е представител на конституиращите (народотворчески) народи: един бошняк и един хърватин, избирани от Федерация Босна и Херцеговина (ФБиХ), и един сърбин от Република Сръбска (РС). Именно това са двете основни административни единици в БиХ – двата ентитета. Окръгът Брчко допълва особената административна картина като отделен дистрикт под международно наблюдение. Правителството на БиХ се ръководи от министър-

председател, избиран от председателството и назначаван от скупщината (общонационалния парламент).

Няколко конкретни характеристики на Дейтънското споразумение и до днес продължават да привличат внимание. На първо място, това е неговата комплексност и сложност, определяща система за избор на представители на различните нива на управление. Така, държава с население от около четири милиона души има трима президенти, над 130 министри, 14 парламента, стотици народни представители и съответно необходимият за обслужването им технически и административен персонал, както и единадесет конституции, правителства и законодателни органи[1].

Почти три десетилетия след края на войната и приемането на Дейтънското споразумение, Босна и Херцеговина продължава да съществува във вида, формулиран от него. Безспорно, от държавата и от гражданите ѝ е изминат дълъг и донякъде продуктивен път. До конституирането на единна общност обаче така и не се стига, като това може да се види в редица примери от съвремието: олицетворено е във вида управление, дебатите и полемиките в обществения и политически живот в БиХ, междуобщностните отношения.

След края на войната трите конституиращи етноса се дистанцират все повече един от друг, като на базата на национални и исторически митове развиват отделни

[1]Пейкова, Т.; „Държавно устройство на Босна и Херцеговина – многообразие и единство под един покрив“; Публични политики бг, 2012 г.;

социални и политически институции, включително политически партии, които да защитават техните визии[2]. Дейтънското споразумение успява да спре войната, но не прекратява междуетническото разделение. Може да се твърди, че дори подпомага този процес – квотният принцип на достъп до изпълнителната, законодателната и съдебната власт равнопоставя трите етноса (но не и останалите, населяващи БиХ) в представителството им, но не подпомага заличаването на различията чрез търсене на общ път към изграждане на общи политики. Съвременна БиХ няма основана колективна политическа идентичност, липсва консенсус между трите политически общности, а след обявяването на независимостта конфликтът между тях остава, като е пренесен на друго, невоенно ниво.

Трите конституиращи народа в БиХ продължават да имат различни визии както за развитието на държавата, така и за правото на самоопределение на различните етнически групи. Мнозинството от бошняците се застъпват за силни централизирани държавни структури. Съществена част от босненските сърби и хървати поставят етнонационалната си цялост пред слабата си национална връзка с Босна и Херцеговина. Още преди разпада на Югославия, мюсюлманската общност в Босна и Херцеговина е най-привързана към идеята за БиХ. Връзка, „сътворена“ по времето, в което територията е била част от Австро-Унгария, тя се факт и до днес и прави бошняците основите привърженици на съществуването на държавата в цялостен и единен вид. На обратния полюс и по време на Югославия,

[2]Маркова, Л.; „Идентичности и конфликти: случаят с Босна и Херцеговина“; УНСС, София, 2019 г.;

и до днес, са сърбите и хърватите, съответно привързани към държавите-майки – Сърбия и Хърватия. Подкрепата на двата етноса към потенциалната унитарност на държавата намалява с годините, а техните политически лидери все по-често се позовават на етническата идентичност и междуобщностните страхове, за да укрепят политическите си позиции.

Настоящите институции на БиХ не могат да приютят трите несъвместими визии на хървати, бошняци и сърби за развитието на държавата. Гражданите на Босна и Херцеговина имат ниско взаимно доверие помежду си, смесените бракове са рядкост (за разлика от времето на СФРЮ). Социалната интеграция на обществото по етнически линии и дебатът между общностите не биват насърчавани от политическите елити.

Извън трите конституиращи етноса, Босна и Херцеговина е населявана от други малобройни по численост етнически групи, сред които роми, евреи и др[3]. Казусът с тяхното политическо представителство и достъпа им до трите власти е особен, защото според Дейтънското споразумение и конституцията, те се оказват без право да бъдат избирани за членове на председателството на БиХ и на парламента на държавата.

---

[3]Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina; „Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina“; 2019; прегледано на 9 декември 2021 г. https://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/Knjiga2/K2_B_E.pdf;

Така, 28 години след подписването на Дейтънското споразумение, необходимостта от неговата ревизия се усеща във всички нива на обществения и политическия живот в Босна и Херцеговина. Именно това е основната теза на редица външни за БиХ фактори и е видима за множество анализатори и докладчици. Промяната изглежда неотложна с оглед невъзможността за постигане на ефективни решения и реализация на ползотворни за държавата и общностите ѝ политики. Консенсус относно нея обаче няма на вътрешнополитическо ниво, което поставя прилагането на необходимите реформи върху неясна основа. През 2022 г. вариантът за развитие на ситуацията представляват двете крайни възможности – оформянето на нов замразен конфликт в сърцето на Балканите, или точната му противоположност, провокирана и идваща като следствие на войната между Руската федерация (РФ) и Украйна – ескалация на напрежението и нов (военен) конфликт. Прилагането на реформи, провокирани от държавническо и политическо лидерство, изглежда неосъществимо към момента.

1.2. Степен на разработеност на проблема

Босна и Херцеговина – като държавна структура, (липса на) ефективност на институциите, администрацията, политически разделения, етнически противоречия и религиозни сблъсъци – е тема, привлякла редица изследователи в годините след подписването на Дейтънското споразумение. Множество научни трудове са правили преглед и очерк на различни детайли от случилото се – от това какви събития и предпоставки са довели до войната, през подробен неин военен преглед и до анализ на

следвоенните години в БиХ и развитието на държавата до днес. Множеството аспекти, засегнати в дисертациония труд, са обсъждани от изследователи – цитирани многократно в разработката, посветили десетки и стотици страници в търсене на обяснение на случващото се в държавата. Иванова, Желязкова и Манчев включват темата за БиХ в трудовете си, описващи ранното историческо развитие на Балканите. Холбрук разказва от първо лице за процеса по започване на преговори край Дейтън и техния ход ден по ден, Братулович и Пашалич-Кресо разглеждат влиянието на съвременното образование, което учениците в Босна и Херцеговина получават и върху формирането на разделителните линии още в ранна детска възраст. Множеството цитирани други автори обръщат внимание по отделно на различните културни особености на населението на БиХ, дори на влиянието на спорните инициативи в държавата.

Може да се приеме обаче, че в цялото многообразие от изследвания недостатъчно внимание е отделено на значимостта на споразумението от Дейтън за конституирането на неефективната политическа система на Босна и Херцеговина, както и на реформите, необходими за нейното усъвършенстване или поне спасяване.

1.3. Обект, предмет и основна хипотеза на изследването

Обектът на изследването са историята и конституирането на самостоятелната държава Босна и Херцеговина, а неговият **предмет** е свързан с конкретен период и конкретни процеси, протекли в рамките му – изграждане и

деструкция на държавността в Босна и Херцеговина след подписването на Дейтънското споразумение за мир.

Основната хипотеза на дисертационния труд гласи, че Дейтънското споразумение е първопричината, катализаторът и основното необходимо и достатъчно условие, за да са налични всички политики за изграждане, но и всички процеси по деструкция на държавността в Босна и Херцеговина. Именно неговата ревизия и промяна, както и изменението на конституцията на държавата, която представлява анекс към споразумението, са единственият път към намаляване на негативните процеси в междуобщностните отношения, към утвърждаването на Босна и Херцеговина като правова и демократична държава с функциониращи институции. Обратното би утвърдило статукво на замразен граждански конфликт, постоянно подклаждан от десетилетия на политическа нестабилност – временно състояние на отсъствие на война, но не и на истински мир, изкуствено поддържано от външни фактори и с реална възможност да се задълбочи при тяхното оттегляне.

1.4. Цели и задачи на изследването

Изследователската цел на дисертационния труд е чрез преглед на историческите причини и анализ на актуалната обстановка в Босна и Херцеговина да бъдат определени и установени конкретните процеси, довели до настоящия политически и обществен път, с цел да бъдат разгледани опциите за потенциално преминаване отвъд наложилото се статукво, и да бъдат представени бъдещи варианти за развитие.

Изследователски задачи са четири на брой, както следва:

- **Първата** задача е да бъдат изяснени и уточнени същността и генезисът на изследваната проблематика – да се изучат и изследват историческите причини, довели до настоящето;
- **Втората** задача е да се опише процесът по сключване на Дейтънското мирно споразумение през 1995 г., като се представят правните и политически последици от неговото влизане в сила – иначе казано, предопределеното още през 1995 г. настояще;
- **Третата** задача е да бъдат изследвани основните на настоящите процеси по изграждането на държавността и съответно деструкцията ѝ в Босна и Херцеговина след Дейтън;
- **Четвъртата задача** е да бъдат проучени и анализирани обществените нагласи в съвременна Босна и Херцеговина по отношение на актуалната политическа обстановка, Дейтънското споразумение и предписанията му, и различните възгледи както на трите държавотворни, така и на другите народи, относно бъдещето на Босна и Херцеговина.

1.5. Методология и методи на изследването

Методите, използвани в дисертационния труд, са индуктивен метод, юридически анализ, аналогии, вторичен метод на анализ, включващ анализ на документи, монографии, проучвания и събития, анализ на

изследванията, външнополитически сценарий, провеждане на интервю.

1.6. Научна новост на дисертационния труд

Научната новост на дисертационния труд се намира в следните направления: а) цялостно изследване на значимостта на Дейтънското споразумение за изграждането и деструкцията на държавността в Босна и Херцеговина и на реформите, необходими за нейното спасяване и евентуално усъвършенстване; б) анализ на най-съвременната политическа, икономическа и социална обстановка в Босна и Херцеговина; в) очертаване на влиянието на външните фактори и конкретно на ролята на Русия в Босна и Херцеговина след стартиралата през февруари 2022 г. война в Украйна, като са направени редица предположения спрямо различните възможни изходи от войната.

1.7. Апробация на дисертационния труд

За да се изследват нагласите към основни проблемни моменти в дисертационния труд най-вече в практическото им съвременно измерение са проведени интервюта с представители на държавна администрация на Босна и Херцеговина, със служители на ООН (от босненски и друг произход) и с дипломати от държавата в посолството ѝ в София, както и в други нейни задгранични представителства. Интервютата са провеждани в периода от 2019 г. до 2022 г. (последното – през м. септември 2022 г.) Изследването не претендира за представителност спрямо стандартните социологически критерии. При воденето на интервютата и в допълнителните разговори, на участвалите е гарантирана анонимност и неназоваване на

техните имена и работни позиции в конкретика. Въпреки броя си, далеч от социологическия стандарт, те дават базова представа по отношение на нагласите на етническите общности в Босна и Херцеговина по отношение на основните проблеми, пред които държавата е изправена.

1.8. Структура на изложението

Поддържаната теза, поставената основна цел, формулираните задачи, актуалните и значими за обществото събития, разглеждани в дисертационния труд предполагат следната структура на изложението:

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА ..... **Error! Bookmark not defined.**

УВОД ..... **Error! Bookmark not defined.**

I. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ПРЕДИ ДЕЙТЪНСКОТО СПОРАЗУМЕНИЕ: ИСТОРИЧЕСКИ АСПЕКТИ. ПРЕДСТАВЯНЕ И АНАЛИЗ НА ПРЕДИСТОРИЯТА НА ПРОБЛЕМА ..... **Error! Bookmark not defined.**

1. ВЪВЕДЕНИЕ ..... **Error! Bookmark not defined.**

2. ДВЕТЕ ИМПЕРИИ – ОСМАНСКИ ПЕРИОД И АВСТРО-УНГАРИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.1 ОСМАНСКИ ПЕРИОД ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.2 БОСНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ И ИЗТОЧНАТА КРИЗА **Error! Bookmark not defined.**

2.2.1 АВСТРО-УНГАРИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.2.2 1908 г. ..... **Error! Bookmark not defined.**

3. КРАЛСТВО НА СЪРБИ, ХЪРВАТИ И СЛОВЕНЦИ И ЮГОСЛАВИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1 КРАЛСТВО НА СЪРБИ, ХЪРВАТИ И СЛОВЕНЦИ ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2 КРАЛСТВО ЮГОСЛАВИЯ ....**Error! Bookmark not defined.**

3.3 СОЦИАЛИСТИЧЕСКА ФЕДЕРАТИВНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ (СФРЮ) .....**Error! Bookmark not defined.**

3.4 ОЛИМПИЙСКИТЕ ИГРИ КАТО СИМВОЛ ...**Error! Bookmark not defined.**

3.5 РАЗПАДЪТ НА ЮГОСЛАВИЯ И ВОЙНАТА В БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ..... **Error! Bookmark not defined.**

4. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

II. ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ И ПРЕГЛЕД НА ДЕЙТЪНСКОТО СПОРАЗУМЕНИЕ .....**Error! Bookmark not defined.**

1. СКЛЮЧВАНЕ НА СПОРАЗУМЕНИЕТО .....**Error! Bookmark not defined.**

2. УСЛОВИЯ НА СПОРАЗУМЕНИЕТО ...**Error! Bookmark not defined.**

2.1 ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА СПОРЕД ДЕЙТЪНСКОТО СПОРАЗУМЕНИЕ ..... **Error! Bookmark not defined.**

2.2 ПРАВА НА ЧОВЕКА **Error! Bookmark not defined.**

2.3 КОНТРОЛ НА ВЪОРЪЖЕНИЯТА **Error! Bookmark not defined.**

2.4 ВОЕННО ИЗМЕРЕНИЕ .. **Error! Bookmark not defined.**

2.5 СЛУЖБА НА ВЪРХОВНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛ (СВП/OFFICE OF THE HIGH REPRESENTATIVE) .....**Error! Bookmark not defined.**

3. ЗАКЛЮЧЕНИЯ..... **Error! Bookmark not defined.**

III. АКТУАЛНИ ПОЛИТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ В БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1 ПОЛИТИКИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ДЪРЖАВНОСТТА В БИХ **Error! Bookmark not defined.**

3.1.1. КОНСТИТУЦИОННИ РЕФОРМИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНО РАЗВИТИЕ.....**Error! Bookmark not defined.**

- *ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ* . **Error! Bookmark not defined.**
- *НАТО*..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1.2. ЗАВРЪЩАНЕ НА БЕЖАНЦИ И ВЪТРЕШНО РАЗСЕЛЕНИ ЛИЦА (ВРЛ) ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1.3 ИКОНОМИКА ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1.4 ДВУСТРАННИ ОТНОШЕНИЯ С ХЪРВАТИЯ..... **Error! Bookmark not defined.**

*3.1.5 ОБЛАСТТА БРЪЧКО***Error! Bookmark not defined.**

3.2 НАГЛАСИ И ВЪЗГЛЕДИ ОТНОСНО СЪВРЕМЕННА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И БЪДЕЩИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА ДЪРЖАВНОСТТА ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2.1 СЛУЖБА НА ВЪРХОВНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2.2. РЕПУБЛИКА СРЪБСКА .....**Error! Bookmark not defined.**

- *Политическо измерение***Error! Bookmark not defined.**
- *Гражданско измерение* **Error! Bookmark not defined.**

3.2.3 НАГЛАСИ СРЕД ХЪРВАТСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ....**Error! Bookmark not defined.**

3.2.4 НАГЛАСИ СРЕД МЮСЮЛМАНСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2.5 ГРАЖДАНИ НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА, НЕПРИНАДЛЕЖАЩИ КЪМ ДЪРЖАВОТВОРНИТЕ НАРОДИ **Error! Bookmark not defined.**

3.2.6 ОБЩИ НАГЛАСИ И ВЪЗПРИЯТИЯ .....**Error! Bookmark not defined.**

4. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

IV. ПРОЦЕСИ НА ДЕСТРУКЦИЯ НА ДЪРЖАВНОСТТА В БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА .....**Error! Bookmark not defined.**

4.1. СЪДЕБНА СИСТЕМА..... **Error! Bookmark not defined.**

4.2. ЗАКОНОДАТЕЛНА И ИЗПЪЛНИТЕЛНА ВЛАСТ **Error! Bookmark not defined.**

4.3. ДЪРЖАВНО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ.....**Error! Bookmark not defined.**

4.4. МЕДИИ ..... **Error! Bookmark not defined.**

4.5. ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА ...**Error! Bookmark not defined.**

4.6 ЧЛЕНСТВО В ЕС И НАТО .....**Error! Bookmark not defined.**

4.7 . РАЗЧИСТВАНЕ НА МИННИ ПОЛЕТА .....**Error! Bookmark not defined.**

4.8. МЕЖДУНАРОДЕН НАКАЗАТЕЛЕН ТРИБУНАЛ В ХАГА **Error! Bookmark not defined.**

4.9. МЕЖДУНАРОДНИ ФАКТОРИ .. **Error! Bookmark not defined.**

4.9.1. РУСИЯ ..... **Error! Bookmark not defined.**

4.9.2. СЪРБИЯ..... **Error! Bookmark not defined.**

4.9.3. ТУРЦИЯ..... **Error! Bookmark not defined.**

4.9.4. ДЪРЖАВИ ОТ БЛИЗКИЯ ИЗТОК И ПЕРСИЙСКИЯ ЗАЛИВ..... **Error! Bookmark not defined.**

4.10. НАЦИОНАЛЕН ФЛАГ.....**Error! Bookmark not defined.**

4.11. ФУТБОЛ И ДРУГИ СПОРТОВЕ ..**Error! Bookmark not defined.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ..... **Error! Bookmark not defined.**

БИБЛИОГРАФИЯ..... **Error! Bookmark not defined.**

II. Съдържание на дисертацията

Структурата на настоящия дисертационен труд включва четири глави.

Първата глава разглежда характера на обществено-политическите процеси, които протичат на територията на Босна и Херцеговина до войната, започнала през 1992 г. Направен е исторически преглед на периода до най-новата история на БиХ. Анализът на събитията демонстрира постоянен конфликт на границата между Изтока и Запада, още от установяването на населяващите територията групи. С появата си като независимо формирование през XII в., средновековната босненска държава, или банатство, е подложена на църковното и политическото влияние едновременно от Рим и Папата, и свързаните с тях

католически владетели от една страна, а от друга - от Константинопол, византийския император и източноправославната византийска църква. Периферното ѝ положение спрямо двата християнски центъра не позволява на нито един от тях трайно да приобщи Босна и Херцеговина към своята културно-цивилизационна сфера. В тази атмосферата богомилството успява да набере популярност. Лутането между империи, религии и доктрини, както и появата и развитието на Сърбия като доминиращ фактор в района превръщат сформирането на Босна като отделна държава през XII век в закономерен елемент от политическата фрагментация на средновековна Европа, но не и в продукт на етнотериториална консолидация. Обстоятелство, което в значителна степен подсказва особеностите, а и предначертава проблемите и разделителните линии в бъдещото развитие на босненските земи и босненската държава. Още тогава териториите са населявани от сърби, хървати и новозародилите се бошняци – израз на самоопределение на не числящите себе си към нито една от другите две групи по етнически или религиозен признак.

В периода, когато балканските средновековни държави изчезват от политическата карта на Европа, попадайки под властта на Османската империя или Хабсбургската монархия, споменът за собствен държавотворчески процес на съставящите ги народи спомага за съхраняването им в рамките на чуждото господство и дава тласък на национално-консолидационните процеси на Балканите в последствие. В териториите на провинциите на Османската империя Босна и Херцеговина такива процеси обаче не са

налични. За коренното население е по-лесно да възприемат исляма – господстваща религия в новодошлата империя, даваща им добър социален статут. Ползвали се с всички облаги, които Османската империя дава, мюсюлманите в териториите на Босна и Херцеговина виждат в наближаващата промяна на статуквото и настъпването на австро-унгарския период, а в последствие и окупация (1878 г. – 1918 г.), загуба на този господстващ статут. Същевременно, историческата памет на босненските християни – сърби и хървати, е стимул, достатъчен единствено да ги мотивира към обединение със своите родини-майки (впрочем, твърдение, което важи в пълна сила и до днес), но не и да възкреси спомена за Босна като тяхна държава. По тази причина австро-унгарският период на практика не е почитан от нито един от етносите и/или религиите в Босна и Херцеговина. В крайна сметка, в края на XIX и началото на XX в. - времето, когато националният въпрос на Балканите е в своята кулминационна фаза и периодът, дал на Османската империя названието „Болният човек на Европа“ е в своя зенит - утвърдената през годините етнокултурна хетерогенност на босненско-херцеговинските земи не позволява те да се превърнат в държавообразуваща основа, а за пореден път им отрежда място на погранична, спорна земя и следователно – в източник на множество конфликти. Стремежът на Сърбия да постигне своето национално обединение и хърватското недоволство от налаганите режими и политики намират своето изражение в сформирането на няколко на брой националистически движения. Черната ръка, Усташите и Млада Босна оставят следа в световната история със своя национализъм, заговори и анти-държавна дейност, но най-

вече с атентата в Сараево от 1914 г. В периода между Първата и Втората световни войни невъзможността на Кралството на сърби, хървати и словенци да обедини в новата монархия всички свои народи намира израз в убийството на крал Александър в Марсилия. Бляновете за връщане към държавата-майка и етнонационалните терзания обуславят един изпълнен с насилие и ограничения политически живот, характерен впрочем донякъде и за околните новосформирани държави след разпада на Османската империя. Никъде в тях обаче няма толкова наситени и видими различия, а съжителството на повече етноси и религии в кралството допринася за невъзможността държавен модел, включващ тяхно общо бъдеще, да бъде реализиран в действителност.

Въпреки това, след 1945 г. е направен нов опит за такова – създадена е Титова федеративна Югославия. Макар новата административна уредба на държавата и социалистическата доктрина по-скоро да консервират, отколкото да преодоляват съществуващите национални противоречия, все пак няколко десетилетия те наистина остават на заден план.

Конструирането на Босна и Херцеговина като самостоятелна административна единица е признаване на спецификата на един район, в който мюсюлманският елемент е значителен и който, според югославската конституция от 1974 г., получава статут на нация. По това време, а и до момента, бошняците са единствените, добили статут на отделен етнос единствено поради религията, която изповядват. Споровете около това дали наистина са самостоятелна нация имат няколко аспекта, присъщи за

различните научни школи. Според повечето сръбски и хърватски учени, още от времената на Австро-Унгария, през СФРЮ, трудовете на Милошевич и Туджман, и до днес, бошняците не са отделен народ или етнос, а просто ислямизирани сърби и ислямизирани хървати. Те нямат свой етногенезис, тъй като преди приемането на исляма са били хървати и сърби. Нямат и отделен език, затова не могат да бъдат определени като отделен етнос. Никъде тези твърдения не отделят място на факта, че езикът, който след разпада на СФРЮ се говори в новите държави, се е числял за един-единствен в рамките на Югославия.

В защита на бошнячеството като етнос съвременните учени в Босна и Херцеговина твърдят, че образуването на бошняшкия народ е свързано с богомилското движение – тоест бошняците са богомили, приели исляма. Тези теории обаче не обръщат внимание на редица подробности – например, че още преди сформирането на Баната Босна, ръководен от бан-босненец, териториите са населявани от сърби, а първите независими управители на Баната са със сръбски произход.

Социализмът и фигурата на Тито успяват временно да потиснат националистическите нагласи в сърби и хървати. Претопяването на нациите в името на социализма, партията и държавата върши работа докато личността, която го налага, е все още силна и уважавана. Освен това, великосръбските идеи и хърватският национализъм остават приглушени под общата борба в рамките на Студената война, минаваща по оста Изток-Запад. Разпадът на Съюза на съветските социалистически републики (СССР) и сривът на социалистическите режими водят до

политически промени, генериращи геополитически вакуум, който се оказва плодородна основа за засилване на националистическите възгледи и за връщане на старите етноконфесионални кливиджи на преден план. Трансформирането на административните граници в държавни протича с насилие, невиждано от годините на ВСВ – „най-големият колективен провал на Запада“ е факт. По болезнен начин на политическата карта на Европа се появяват седем нови държави и като за начало - три нови езика[4], превърнали се в последствие в шест[5].

Босна и Херцеговина изживява кървава война, в която сърби, хървати и бошняци търсят своето - заличаване на мюсюлманската част от населението или претопяването ѝ към сръбската и хърватската, или някаква независимост във формата на новосформирана, независима държава. Създалата се след войната реалност обаче трудно би могла да бъде определена като отправна точка за безконфликтно бъдеще на трите държавотворчески народа.

Втората глава разглежда подробно общото рамково споразумение за мир от Дейтън/Париж в Босна и Херцеговина. Дейтънското споразумение образува особено сложно държавно формирование – държава, разделена на две ентитета, една независима област и още многобройни административни единици. Страна под международен протекторат от военно и гражданско естествено, със

[4] Сръбски, хърватски и бошняшки;

[5] Изброените три, както и словенски, македонски (непризнат за съществуващ от Република България), а според някои теории – и черногорски;

сформирани безброй държавни структури, често дублиращи функциите си.

Основата на това изобщо да се стигне до споразумение за прекратяване на войната в Босна и Херцеговина може да бъде открита в два съществени политически фактора. От една страна е явно назрялата (макар и в различна степен) воля у всички заинтересовани страни за достигане до край на кръвопролитията и опустошенията. От една страна враждуващите страни вече са с ясното съзнание, че трудно могат да спечелят войната. От другата стоят международните фактори - силното желание на САЩ и американската администрация да упражнят и наложат своето политическо лидерство, като, чрез свои методи и подходи, на своя територия, разрешат тази най-сериозна военна и политическа криза в Европа от Втората световна война до тогава. По това време съседните за войната държави и западноевропейските фактори също са достигнали до етап, в който усещат силна необходимост война с такива размери и мащаб , и най-вече – с извършени толкова военни престъпления и престъпления срещу човечеството - да бъде прекратена. Съвсем логично е изброените вътрешни и международни играчи, сами по себе си, да не могат да намерят решение на проблема.

Вкоренената омраза между враждуващите страни както и присъщите трудности пред всяко чисто политическо решение да остане трайно и стриктно спазвано, налагат укрепването на споразумението, сключено в Дейтън и подписано в Париж, чрез набор от международни гаранции, действащи на различни нива. Заложените пред Хърватия и Съюзна република Югославия отговорности, военните и

правоприлагащите механизми, осигурени от присъствието на ръководените от НАТО многонационални сили под името АЙФОР, апаратът за гражданско изпълнение, ръководен от Службата на Върховния представител, санкционният механизъм, предвиден в Резолюция 1022 на Съвета за сигурност (СС) на ООН - всичко това заедно следва да подсигури действителното спазване и имплементацията на цялата мрежа от разпоредби, съставляващи Дейтънското споразумение.

Накратко то може да се определи като амбициозно и историческо постижение. Успява да спре една брутална война и същевременно да върне на високо ниво отношенията между САЩ и Европа, тръгнали в деградираща посока след няколкото години на неразбирателства, липса на сътрудничество и различен прочит на случващото се по време на войната в БиХ.

Конституцията, създадена чрез споразумението, разпределя политическите позиции спрямо етническата принадлежност и дава поле за съществуването на тежка административна и бюрократична структура, в която своето гарантирано и неотменимо място има всеки от трите враждували етноса. Споразумението обаче не успява да изкорени националистическите възгледи, както и базирания на етнически (а следователно по своя вид и националистически) произход контрол върху ресурсите на страната, заетостта, културата и политическия дневен ред. Така става ясно, че създаването на сложна мрежа от договорни ангажименти и механизми за прилагането им не означава, че е постигнато трайно мирно споразумение, което ще доведе до фактическо желание за мир и

съжителство между гражданите, представляващи всяка от трите враждуващи фракции или между техните военни и политически лидери. Още при подписването на споразумението неговият успех или провалът му са заключени в редица фактори, които обаче ще станат ясни впоследствие: политическата воля на босненските хървати и мюсюлмани за реално изграждане на предвидената федерация в мирен вариант; готовността на босненските сърби да приемат административно и политическо подчинение на централните власти на Босна и Херцеговина и Сараево, и да останат част от суверенна и независима Босна и Херцеговина; както и степента, до която Хърватия и Съюзна република Югославия са готови да упражняват своето политическо влияние върху различните фракции в БиХ или да ги оставят да водят самостоятелни политики; степента, до която командирът на АЙФОР и Върховният представител са готови, но и способни, да упражняват дадените им широки правомощия.

Комбинацията от сложна административна форма, тежка бюрокрация, която да я поддържа, както и водената от елитите политика, базирана на етнически принципи и съвсем различна от тази в другите държави от региона (а и в световен мащаб, може би извън примера на Ливан), води със себе си разнообразни мнения относно ефективността на Дейтънското споразумение. Така, докато според анализите по време на подписването на споразумението в него бива включен най-модерният за времето си набор от разпоредби за защита на човешките права, се оказва, че всички малцинства извън трите упоменати държавотворни общности дори не са признати за съществуващи и нямат

официален статут. Достъпът им до редица права е ограничен, а много от евреите и ромите в териториите търпят сериозни последствия от това. Те изобщо не намират място в конституцията или който и да било текст, свързан с човешките права в Босна и Херцеговина, в следствие на което документите се явяват с дискриминативен характер по тяхно отношение.

И все пак Споразумението инициира много други промени, включително свобода на движение в рамките на цялата територия на Босна и Херцеговина, спиране на етническото прочистване, подвеждане под отговорност на извършилите военни престъпления и престъпления срещу човечеството, създаване на държавни институции, които да следят за и да осигуряват прилагането на правата на човека. Създаден е също така Конституционният съд и всички съдилища под него, приведени са в действие реформи в областта на правосъдието, образованието, икономическия и социалния сектори.

Именно благодарение на Дейтънското мирно споразумение, Босна и Херцеговина прави значителна трансформация от разкъсвана от война страна в полуфункционална държава, при това за няколко месеца. Проблемът идва след това – с установяването на тази полуфункционалност за дълъг бъдещ период.

Още след подписването в Париж се сформира дебат относно структурата, баланса и ефективността на договореностите – противоречие, задълбочило се в годините след това, достигнало и до днес. Една от тезите е, че Дейтън е неравноправно споразумение спрямо враждуващите етнически групи. Босненските сърби,

обвинени и в последствие осъдени за извършени етнически прочиствания и геноцид, са „възнаградени“ с етнически чиста и политически почти независима собствена „република“, докато на бошняците и хърватите е отредено да споделят обща „федерация“. Следователно сърбите добиват своя желан автономен статут (макар и не като отделна държава или пък в състава на Сърбия), където контролът им принадлежи – държава в държавата. На фона на това, бошняците и хърватите са политически и военно обвързани (това се случва чрез Вашингтонския договор от 1994 г.) и са принудени да делят институциите и територията си.

Дейтън търпи критики и по линия на ефективното прилагане на разпоредбите си по отношение на свободата на движение, връщане на бежанците в местата им на произход и наказателно преследване на лица, обвинени във военни престъпления и престъпления срещу човечеството. Споразумението безспорно води до съществен напредък веднага след войната – тя е прекратена, до нови военни действия не се стига и до днес. Разпоредбите по отношение на контрола на въоръженията, макар и недолюбвани от сръбските представители, се оказват може би най-бързо приложените и най-ефективни.

Опитите текстовете в сферата на редица други права да бъдат приложени в мирно време обаче показва съществена липса на желание от страна на политическите елити за налагане на път към и процес по консолидация на обществото. Политическите елити се оказват облагодетелствани от създадената ситуация и работят спрямо нея, в нейна подкрепа – *modus vivendi*, който и до

днес се оказва неблагоприятен за развитието на единно обществото и просперираща държава.

На фона на това, като конструктивен процедурен ход може да бъде възприето заложеното силно международно присъствие, установено на основание подпомагане на поддържането на държавността в БиХ. В този смисъл, като урок от случилото се в Райт-Патърсън може да бъде отбелязано следното: при изначална липса на желание за конструктивен подход, са необходими непрекъснати преговори и възможност за промени в поне част от договорените под натиск текстове в дадени бъдещи етапи на тяхното изпълнение. Именно липсата на подобна възможност води до редица неразбирателства сред обществото и политическите му лидери в последвалите години. И докато всеки от етносите, а и непризнатите малцинства, продължава да търси своите права в сложната бюрократична система, клаузите от Дейтън продължават да се оказват момент, на който, с течение на времето, се гледа все по-разностранно.

Така, днес Босна и Херцеговина е все още до голяма степен в нефункционално и неефективно състояние, и не е способна да изпълни изискванията за членство нито в Европейския съюз, нито в НАТО. Има сериозна конституционна дискриминация срещу граждани, които не принадлежат към основните три етнически групи. В днешно време основна необходимост се оказват допълнения към и промени в конституцията, с цел превръщането на Босна и Херцеговина в стабилна демократична държава. В момента в Босна и Херцеговина политическите елити са повече от всякога разделени в

своите (поне) три етнически лагера. От една страна стоят босненските сърби с техните стремежи за суверенна независимост на своя ентитет, от друга са бошняците, със стремежа си за създаване на единна и по-централизирана държава, а от трета - босненски хървати с исканията и стремежите за възраждане на Херцег-Босна като трети ентитет или друга, хърватска федерална единица в рамките на Босна и Херцеговина. Налице са и политическите, социални и икономически настоявания на останалите малцинствени групи в БиХ, непризнати от Дейтънското споразумение и по този начин лишени от основни права. Политическите лидери на трите държавотворни етноса до голяма степен са подкрепяни в исканията си от общностите, които представляват. Изборните резултати често се лутат между победи за крайните националисти и преобладаващ вот за по-умерените политически представители, без да бъде установена едностранна линия на поведение при воденето на вътрешнодържавните политики. Това от своя страна се явява и пречка пред иначе твърдо заявеното желание за евроатлантическа (или поне европейска) интеграция и изобщо пред международния образ на Босна и Херцеговина като надежден и предвидим партньор и съюзник.

Третата глава на дисертационния труд разглежда протеклите през последните почти три десетилетия процеси в Босна и Херцеговина в политическо измерение. През този период САЩ, ЕС и редица други международни организации, отговарящи за и ангажирани с прилагането на мирното споразумение от Дейтън инвестират значителни средства и политически капитал в укрепването и

засилването на способността на централното правителство на Босна и Херцеговина да изпълнява своите функции. В ранните години след войната това включва създаването на единна валута, централна банка, единен пазар, унифицирани регистрационни табели на превозните средства, национално знаме и флаг, и други символи. Редица компетенции са прехвърлени от ентитетите към централното правителство – включително в областта на финансите, правосъдието, сигурността, разузнаването и отбраната. Тези реформи са от решаващо значение за Босна и Херцеговина в следвоенния период и ѝ позволяват да започне своето съществуване като суверенна държава, като същевременно запазва една от най-децентрализираните федерални системи в западния свят, с най-висока степен на автономия за съставните единици.

След първите следвоенни години и наблюдавания в тях подем обаче, се развива и паралелен процес по укрепване на поддържавните институции в Република Сръбска и умишлено възпрепятстване на националните държавни институции. Това довежда до следствието, че държавната система се превръща в нефункционална, докато ключовите разпоредби на Дейтън в редица сфери остават неосъществени.

Системата за функциониране на държавата, формулирана край Дейтън, би могла да действа достатъчно добре, ако има политическа воля и желание сред гражданското общество и населението да я приведе в изпълнение и да я накара да работи. Дефектите на почти всички системи - политическа, икономическа, социална, сферата на сигурността в тази лабиринтна държавна конструкция се

оказват значим фактор за забавянето и дори блокирането на процесите по вземане на решения относно външната политика и особено по отношение на присъединяването към блокове и съюзи (икономически, политически, военни и политико-военни). Особен проблем в конкретния случай е изискването всички решения, засягащи държавността и външната политика на Босна и Херцеговина, да се вземат с консенсус от тройката председатели (президенти). Поради диаметрално противоположните интереси на двата ентитета, това е изключително трудоемко и времеемко, а в някои случаи – невъзможно. Проблемът на Дейтън в действителност произтича и от факта, че липсва политическа воля за изпълнението му - националистическите партии се интересуват преди всичко от консолидирането на контрола над институциите в своите собствени ръце и от подкопаване на капацитета на системата за разделение на властите – за тях е неизгодно да бъдат създадени институции, които да работят на базата компромиса и мнозинството, а не на консенсусен принцип.

Отношенията между представителите на етносите, поне що се отнася до връзките между политическите им елити, остават изпълнени с напрежение. Конфликтът често бива разглеждан като замразен такъв, и слаган наред до проблемите между Армения и Азербайджан, Молдова и Приднестровието, Грузия и непризнатите от никого освен Русия и Сирия републики Абхазия и Южна Осетия. В Босна и Херцеговина, засега, неразбирателствата остават основно на политическата плоскост, в която всяка страна се опитва да отстоява единствено собствените си изгоди и собствената си визия за развитието на БиХ. В резултат това

създава ситуация на трайна парализа в институциите и ступор по отношение на политическия прогрес.

Третата глава извежда на преден план тезата, че има ясна връзка между подкрепата за Дейтън и принадлежността към дадена етническа група. Въпреки резервите на всеки един от трите етноса, изглежда, че гражданите на Босна и Херцеговина все още приемат споразумението като единствен възможен компромис както през 1995 г., а и днес. Редица политически лидери гласно заявяват осъзнаването на необходимостта от ревизия на Дейтънското споразумение. Тромавата администрация и сложният политически пъзел се олицетворяват в харчове, равняващи се на близо 60 % от бюджета на държавата. Това идва да покаже обстоятелството, че множеството нива на управление и администрацията дават работа и поминък на съществен брой политически лица и граждани, чието политическо дълголетие се оказва пряко свързано с продължаването на съществуващата система. Тази тенденция е сред малкото общи и за трите етноса.

Друга перцепция относно споразумението представя идеята, че въпреки че от днешна гледна точка Дейтънските предписания са статукво, което не предполага позитивен развой, за по-голямата част от гражданите на Босна и Херцеговина именно споразумението спира продължилата 3 години „братоубийствена война“. И до днес този факт допринася за сравнително по-позитивното отношение към него и все още прави прогнозите за тотален конституционен срив в БиХ неоправдани. Чувството за сигурност, което Дейтън носи, води до неговата подкрепа

както на индивидуално гражданско ниво, така и на общоетническо ниво.

Въпреки това обаче, около три десетилетия след подписването на Дейтънското споразумение, необходимостта от неговата ревизия се усеща във всички нива на обществен и политически живот в Босна и Херцеговина. Консенсус относно това коя част от споразумението не нуждае от ревизия не е постигнат. Вътрешните политически фактори разглеждат ревизията му единствено през призмата на възможност за постигане на своите собствени политически цели – от ревизия на изборното законодателство, но не по линия на препоръките на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), до връщане на прерогатива над дадени политики в ръцете на ентитетите, или дори до създаването на изцяло нова административна единица.

Реформата на Дейтън представлява основна теза и за редица външни за БиХ фактори, а необходимостта от такава е видима за множество анализатори и докладчици. Промяната изглежда неотложна с оглед невъзможността за постигане на ефективни решения и реализация на ползотворни за държавата и общностите ѝ политики. Нелогичното състояние - сравнително широката обществена подкрепа и сред трите държавотворни етноса на фона на политически разногласия относно конкретните реформи – поставя в голяма неяснота бъдещето на така необходимите реформи и периода, в който те биха били реализирани. Интересни са намеренията на политическите елити – реализирайки политики, базирани повече на личностни и политически интереси, отколкото на

национални, някои сред тях дори не изключват възможността подобно разделение да доведе до ескалация на напрежението в даден момент. Тук обаче идва разликата във възприятията на гражданите на БиХ, а и съседните държави от бившата СФРЮ, които вече са изпитали резултатите от реалното насилие като умишлен политически инструмент, и биха могли да се противопоставят на подновеното използване на подобна тактика в съвремието.

Така, през последните години, вече не се изключва и вариантът за развитие, представляващ нов замразен конфликт в сърцето на Балканите.

Въпреки че насилието под формата на реални конфликти и актове на агресия между етносите в БиХ е намаляло, дори почти отсъства, няма да е преувеличено ако се каже, че ролята на външните за държавата фактори във възпирането му е съществена. Въпреки подема след края на войната, в последните години готовността и волята за политически компромиси между народите на Босна и Херцеговина постоянно отслабва, поради което липсва и реална политическа трансформация на причините, довели до конфликта от 1992 г. – 1995 г. Погледнато от скептично, изглежда, че цялата реторика относно основните въпроси, по които трябва да се търси консенсус и да се прилагат реформи, е просто политическо говорене – именно поради причината, че бездействието по тези линии води до липса на приложни политики и реформи (например изборния закон и законите, регулиращи държавната собственост върху земи и държавната администрация), което пък от своя страна води до невъзможност за изграждане на реално

социално междуобщностно доверие и сближаване. Днес БиХ е блокирана държава, като нейното бъдеще остава неясно, а естеството на всяка потенциална трансформация и размразяване на статуквото – несигурно. Замръзнал, замрял, заседнал или просто объркващ конфликт- това представлява към момента пост-дейтънска Босна и Херцеговина.

Гражданите са разделени и когато става дума за бъдещето на страната. В зависимост от етническата си принадлежност, те искат да видят БиХ като силна и централизирана държава (бошняците) или наблягат на децентрализация и даване на максимални правомощия на ентитетите (сърби и хървати).

През 2020 и 2021 г. междуетническото доверие е на най-ниското си ниво от създаването на проучвания по темата след войната. Доверието между гражданите както в собствената им група, така и извън нея намалява значително. Междуетническите предразсъдъци и безпокойството продължават да влияят върху взаимодействията между различните етнически групи. Проличава необходимостта от подобряване на качеството на живот и желанието за позитивна перспектива относно бъдещето. Нещо, което гражданите на Босна и Херцеговина не виждат като опция в самата БиХ.

Четвъртата глава разглежда подробно процесите по деструкция на държавността в Босна и Херцеговина. Направеният в тази част преглед на събития и тенденции утвърждава изводите от предходната глава - позитивно развитие в БиХ има, но е съвсем ограничено. В съвременна Босна и Херцеговина няма основа, върху която да се гради

колективна политическа идентичност, липсва консенсус между трите етноса и политическите им елити, след обявяването на независимостта конфликтът между тях просто е пренесен на друго, към момента невоенно ниво. Почти три десетилетия след края на войната и приемането на Дейтънското споразумение, Босна и Херцеговина продължава да съществува във вида, описан в неговите страници. Безспорно и от политическите елити, и от гражданите на БиХ, е изминат много път. До конституирането на единна общност обаче така и не се стига, като това може да се види в редица примери: олицетворено е във вида управление, дебатите и полемиките в обществения и политически живот в Босна и Херцеговина в съвремието. В полето на международните отношения, БиХ, заедно с Косово, е сред най-изоставащите държави в Западните Балкани що се отнася до европейска и евроатлантическа интеграция след разпада на СФРЮ. Сред главните причини за това се открояват: видът държавно устройство, спецификата на политическата система и нежеланието на съществена част от политическите елити да работят в полза на тази интеграция, а не в своя собствена. Босна и Херцеговина е един от най-комплицираните в света примери за административно деление. И ако деликатният ред в държавата е наложен донякъде от историческата ѝ съдба, то настоящата силна фрагментираност на администрацията и целенасоченото балансиране чрез квоти в почти всички държавни институции не допринася за стабилност и силни демократични институции.

В годините непосредствено след Дейтън централното правителство има само минимален брой компетенции. Ролята на босненската държава и по-конкретно на централната власт в Сараево е до голяма степен символична. Без свои собствени източници на приходи и финансови постъпления, централното правителство се финансира единствено чрез месечни трансфери от ентитетите или чрез международната помощ, която държавата получава. В ограничения брой области, в които институциите на централно ниво имат ексклузивни правомощия, урегулираната необходимост от консенсус и/или съгласуване с ентитетите, позволява на вторите да налагат вето или да блокират процеса по взимане на решения. В практическо измерение това често води до обстоятелството, че политически елити и техните лидери, настроени към засилване на собствената власт и правомощия повече отколкото тези на централните власти, спират процесите и възпрепятстват взимането на решения.

След първоначалния подем и наложените в първото десетилетие след войната реформи в сферата на данъчното и митническото законодателство и служби, съдебната система и др. вече описани, реформите продължават и чрез силни интервенции от страна на Службата на Върховния представител. Множеството съществуващи начини за блокиране на процеса по вземане на решения налагат даването на ВП на бонските правомощия, чрез които службата може да прилага извънредни изпълнителни мерки с цел налагане на Дейтънското мирно споразумение и с цел защита на конституцията на Босна и Херцеговина. С течение на годините, когато САЩ и ЕС намаляват активния

си натиск, ролята на ВП остава все така константно значима. Поради това се оказва, че се образува своеобразен политически вакуум в инерцията по реализацията на реформи. Тази празнота бива запълнена от етнонационалистически лидери. За почти 30-те години след края на войната етническите партии в БиХ са успели да етнизират почти всяка една сфера от съществуването и управлението на държавата. Това важи с пълна сила и за законодателните органи, където управляващите елити използват редица процедурни механизми, но най-вече необходимостта от мнозинство от всеки ентитет, за да блокират законопроекти. В допълнение, изискванията за кворум при вземане на решение за назначаване на служители в структурите на администрацията и изискванията за етнически поделен вот при гласуване в централното правителство, а и самият етнизиран вот в местните парламенти, предоставят редица възможности за процедурни хватки, забавяне на процесите по взимане на решение и налагане на вето. Тези способи биват използвани за блокиране на решения и закони, често без да се обръща внимание на интереса на обществото или на мнението на широката общественост.

Етническото разделение при политическите партии и етнизацията в управлението на Босна и Херцеговина имат своето отрицателно влияние и върху икономическите и социални процеси. По отношение на БВП Босна и Херцеговина изостава от другите страни в региона – процес, който се забързва от 2014 г. насам. Показателите и индикаторите в бизнес средата показват или стагнация, или влошаване през последните пет години. Илюстративен от

фактът, че БиХ е на 90-о място от 190 държави, оценени от Световната банка през 2021 г. относно условията за развитие на малък, среден или голям бизнес в държавата. Освен това, в световен мащаб, едва шест са държавите, класирани на по-ниско място от БиХ, когато става въпрос за стартирането на нов бизнес. В основата на представените затруднения стои тежкият, корумпиран бюрократичен апарат, в който липсва всякаква сигурност и предвидимост що се отнася до възможността частният сектор да работи успоредно или да се конкурира с държавните предприятия. И докато в Босна и Херцеговина също важи световното правило, че именно частният бизнес, чрез данъците си, осигурява съществуването на държавния апарат, то бюрокрацията по никакъв начин не влага усилия за неговото спокойно съществуване или разрастване. Държавата е на 68-о място в индекса на икономическите свободи на американската фондация „Херитидж“ и според него основната пречка за по-голяма и осезаема икономическа свобода остават провалите в сферата на върховенството на закона: неурегулираното право на собственост над земи, съдебната неефективност, корупцията. Освен това, съдебната система е твърде бавна що се отнася до прилагането на търговското (а и всяко друго) право. Това прави спазването на договорни задължения в рамките на установени срокове буквално незадължително – все предпоставки, които карат чуждестранните инвеститори да не виждат в БиХ надежден бизнес партньор.

Сериозен проблем в държавата са и медиите - подвластни на различните политически фракции, те допринасят за

формирането на крайни нагласи. Ако се приеме, че свободата на медиите и свободата на изразяване са признаци за стабилността на демокрацията, то в Босна и Херцеговина политическите елити ги използват, за да играят с националните чувства и болки на етносите. По повода, в една от своите резолюции, още през 2013 г., Европейският парламент обръща внимание на този проблем. В текста се посочва, че ЕП „настоятелно призовава органите на Босна и Херцеговина да насърчат развитието на независими и разнообразни медии без политическа намеса, етническа разпокъсаност и поляризация“. ЕП изтъква специалната роля на обществените медии за укрепването на демокрацията и социалното сближаване и призовава органите на управление да гарантират, че тези медии са финансово устойчиви и независими, и отговарят на европейските стандарти. В последствие ЕС, чрез своите органи, регулярно изразява притеснение, че в БиХ продължава да се оказва политически натиск върху журналисти и да се отправят заплахи срещу тях, както и загриженост във връзка с опитите да се подкопае независимостта на Агенцията за регулиране на съобщенията и на обществените радио- и телевизионни оператори.

Медийният пейзаж в Босна и Херцеговина остава обременен от политическо влияние, пристрастно отразяване, лошо прилагане на законодателството, свързано с медиите, и непрозрачна собственост и финансиране.

На ниво образователна система в Босна и Херцеговина изостава както от съседите си в региона, така и от редица

държави в световен план. Според оценките на Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) младежите в БиХ се представят под средното за държавите в Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) ниво, и също така под средното за повечето си връстници от региона и от ЕС. Анализът на организацията казва още, че образователната система не предоставя на завършилите уменията, необходими за активно и безпроблемно включване в пазара на труда. Това е естествено следствие от вида образователна система, съществуваща в Босна и Херцеговина. Държавата няма единно министерство на образованието на държавно ниво. Вместо това, в компетенциите на Министерството на гражданските работи е включено образованието както на национално, така и на ниво ентитети. Така, 13 министерства на образованието функционират на различни нива: две на ниво ентитети (ФБиХ и Република Сръбска), десет на кантонално ниво и едно на областно ниво (окръг Бръчко). С оглед бившата принадлежност към Югославия, войната и трите държавотворни етноса, не е изненадващо, че в Босна и Херцеговина функционират три отделни образователни системи, базирани на три различни учебни програми, две от които (сръбската и хърватската) до голяма степен са заимствани от Сърбия и Хърватия. Третата, босненска система, е адаптирана от по-ранната, предвоенна образователна система на Република Босна и Херцеговина. Твърди се, че начинът, по който се предоставя образованието по време на войната, затвърждава конфликтните между сърби, хървати и бошняци, като създава стереотипи и насърчава наратива на разделение. Друг проблем на образователната система в Босна и

Херцеговина, е системата, известна като „две училища под един покрив“. Тя е разпространена в около 50 учебни заведения във Федерация БиХ, много от които са създадени, когато на завърналите се деца – бежанци или вътрешноразселени лица (ВРЛ) - е било разрешено да споделят обща училищна сграда с доминиращата етническа група. Феноменът, при който в една сграда на едно училище след войната започват да се помещават две нови училища, чиито ученици се обучават на различни езици (босненски, сръбски или хърватски), е най-често срещан в двата смесени кантона на Федерация БиХ. Съществуването му е защитавано от политиците на основа опазване на хърватския или босненския език.

На фона на сложната обстановка на безкрайно оплетено разделение на функции между етноси, вътрешни и външни властови органи, международното позициониране на страната няма как да изглежда добре. През януари 2006 г. Босна и Херцеговина официално сключва споразумение за стартиране на технически преговори за сключване на Споразумение за стабилизиране и асоцииране с Европейския съюз. Оттогава досега са излезли няколко доклада на различни комисии на ЕС, в които се подчертава, че държавата не осъществява никакъв прогрес и не предприема никакви пълни или частични действия за изпълнението на изискванията на ЕС. През 2020 г. в доклада на Комитета по регионите към Европейския съюз се стига до заключението, че „поради настоящата безизходна ситуация в политически и институционален план, Босна и Херцеговина не е в състояние да спази ангажиментите си в областта на местното си и регионално

самоуправление”. Местните администрации изпитват все по-голямо недоверие помежду си, работата им става все по-тромава, а разпокъсаността на общините на база етнически принцип се засилва. Според доклада невъзможността на Босна и Херцеговина да стигне до политически компромис и съответно до консенсус се отразява твърде отрицателно върху опитите на страната да изразява единно мнение по европейските въпроси, които я засягат. Всичко това спира реформите в страната, за чието успешно реализиране ЕС настоява от дълго време.

Споразумението за стабилизиране и асоциране между Босна и Херцеговина и ЕС е подписано през 2008 г. в Люксембург, заедно с Временно споразумение, с което се уреждат търговията и свързаните с нея въпроси, считано от 1 юли 2008 г.

Членството на БиХ в НАТО остава в сферата на (почти) невъзможното. Основна причина се явяват политическите различия в идеите и възгледите на трите държавотворни народа и техните лидери. Позицията на сръбските политически партии, лидерите им и етническите сърби в БиХ отстояват виждането за военен неутралитет на държавата и застъпват схващането, че са против значителните разходи, които според тях биха произтекли от евентуално присъединяване на БиХ към НАТО. В условията както на местните избори през 2020 г., така и на общите избори през 2022 г. често в предизборната кампания бива декларирана твърдата позиция на водещите сръбски партии срещу членство в Алианса.

Проблематичен за БиХ е и Международният наказателен трибунал за бивша Югославия – съдът, създаден от

Организацията на обединените нации, с цел да разследва военните престъпления, извършени по време на югославските войни и да съди техните извършители. Съдът ома юрисдикция върху четири групи престъпления, извършени на територията на бивша Югославия след 1991 г.: тежки нарушения на Женевските конвенции, военни престъпления, геноцид и престъпления срещу човечеството. Максималната присъда, която има правото да налага, е доживотен затвор. През времето на своето действие съдът повдига обвинения срещу 161 лица в 70 производства. Освен Втората световна война, нито една война не е толкова проучвана и със сигурност нито една не е била обект на толкова съдебни процедури. В общностите на Босна и Херцеговина няма единодушие по линия на решенията и ефективността на съда.

В четвърта глава е разгледано и негативното влияние на някои международни фактори върху вътрешнополитическия процес в Босна и Херцеговина – Русия, Сърбия и Турция, както и на някой държави от Персийския залив.

Политическото влияние на Русия върху Босна и Херцеговина би могло да бъде определено като фундаментално за политическото състояние на БиХ в цялост и за двата ентитета по единично. В Република Сръбска руското влияние е най-отчетливо, а верността и подкрепата към Руската федерация от политическите елити е сред решаващите фактори за спечелването на изборите. Правителството на Република Сръбска, ръководено от една и съща управляваща партия в продължение на над 15 години, едновременно търси подкрепа и отстоява

позицията на Руската федерация до степен да бъде считана за нейна марионетна структура („прокси“ структура). Има няколко нива, на които това влияние е видимо. Формалното ниво на руското влияние е чрез преките правомощия за вземане на решения във функционирането на Службата на върховния представител. Както стана ясно, по отношение на цивилната сфера, СВП, в ролята си и на представител на ЕС за държавата, се явява най-мощната международна институция в страната. Подкрепата или отричането на действия и препоръки на ВП дава на Русия глас в политическата динамика в държавата, както и пряко влияние върху цялата работа на международна общност в Република Сръбска конкретно. Анти-натовската реторика и отстояването на позиции против присъединяването на БиХ в Алианса е сред най-съществените индикатори за нивото на руското политическо влияние върху БиХ и политическите ѝ елити.

Отношенията между Босна и Херцеговина и Сърбия през десетилетията след войната запазват своя напрегнат и не особено благоприятен характер. Повечето от проблемите в отношенията на Сърбия с Босна и Херцеговина по същество приличат и на тези между Сърбия и Хърватия, и произтичат от различното тълкуване на събитията, довели до колапса на бивша Югославия и избухването на етническите конфликти и войната след това, включително и относно резултатите от тези войни. Проблемите в официалните отношения между Сърбия и Босна и Херцеговина са преди всичко причинени от спорове и конфликти, които съществуват в отношенията между политически лидери на бошняците и босненските сърби.

Интензитетът на посоченото има ежегодна цикличност със спадове и застой, като най-голямо напрежение се усеща около две конкретни събития, свързани с войната и случили се в период от три седмици. Едното е клането в Сребреница от средата на м. юли 1995 г., а второто - настъплението на хърватската армия, известно като „Операция Буря“, случила се в началото на август 1995 г.

Наследството на османското владичество бележи дълбоко босненското общество и обяснява някои от най-изявените му характеристики – например ислямът като негово религиозно наследство, изкуството, повлияно от Османската империя – са само някои от причините, поради които Босна и Херцеговина (по думите на бившия турски министър на външните работи Ахмет Давутоглу) е олицетворение на „мини-Балканите“ и защо Сараево заема особено и специално място за турците. В Босна и Херцеговина оперира и друга мека сила - прокарваната от държавите в Персийския залив, ежегодно засилващи присъствието и влиянието си. Държавите от арабския свят имат своя културен и религиозен отпечатък върху БиХ още от времето на Османската империя. Идентично със случая на Турция, докато БиХ е част от Югославия, културният, политически и социален обмен са на съществено по-ниско ниво. След разпада на СФРЮ и особено по време на войната от 1992 г. -1995 г. множество граждани от арабски произход пътуват от Близкия Изток за Босна и Херцеговина и се включват в бойните действие на страната на бошняците. Макар че повечето от тях се връщат към държавите си на произход след края на бойните действия, в БиХ се заражда салафисткият прочит на исляма.

Салафизмът се различава съществено с местния вариант на исляма – съществувал векове успоредно с католицизма и източното православие, и силно ограничаван във времето на СФРЮ. Още тогава Саудитска арабия (СА) предоставя възможност за изучаване на Корана и курсове по арабски.

В обществата на БиХ могат да се видят и различни нагласи към националните символи на държавата - те идват като поредното свидетелство в полза на това, че почти три десетилетия след края на войната босненците все още не са изградили обща национална идентичност. Ситуация е отразена и в законодателството на държавата, където действащият закон не уточнява кога и къде могат да се показват знамена, които не са официални. Няма общо мнение относно националния флаг и ентитетите го ползват и разполагат по собствено усмотрение.

В тази част на изследването е разгледано и влиянието на футбола и спорта като цяло в БиХ върху обществото. Те са проводник на допълнително разделение по етническа и религиозна линия.

III. Заключение

Босна и Херцеговина, наред с Косово, а отчасти и Република Северна Македония, са сред най-потърпевшите от разпада на Социалистическа федеративна република Югославия. Потискани с години, а понякога и успешно забравяни, различията между гражданите на БиХ връхлитат с нова сила в началото на югославските войни. В държавата и до днес междуобщностните конфликти не са рядкост. Политическо разбирателство има рядко – налично е поне относно това как държавата да функционира в един

екзистенц-минимум, който да предотвратява нейния разпад. Парадоксът е налице – хроничната дисфункционалност на институциите в БиХ поддържа нейното съществуване като държава. От друга страна стои гражданският мир, гравитиращ на почти същото ниво. Живот в „толерантната непоносимост”. Военният конфликт от периода 1992 - 1995 г. далеч не е неизбежен резултат единствено от вековна етническа омраза. Но намира своето обяснение в предхождалата го история и съжителството на различни етноси, ръководени от различни империи векове наред – с честа смяна на статута на господстващи и управлявани. Представите за етническа и национална идентичност, потискани по времето на СФРЮ, ескалират в своето неразбирателство, в желанието за експресия и доминация на своя лик и образ над чуждия именно в периода, в който геополитическите промени на Балканите, а и в световен мащаб, позволяват това.

И докато безспорно бошняците представляват най-големия брой цивилни (и военни) жертви на войната, действията по етническо прочистване имат и своя страничен ефект – изграждане на наратив в жертвения спектър, често надграждащ изчистения исторически разказ относно случилото се.

Босна и Херцеговина остава политически разделена, изпълнена с привидно непреодолими политически дрязги. Помирение на местно ниво има дотолкова, доколкото нов въоръжен конфликт не е избухнал. Гражданите на БиХ от различните етноси живеят в съвременния вариант на мирното съвместно съществуване – приели, че „другия“ го има, но не особено доволни от самия факт на

необходимостта от съжителстването с него. Междуобщностната интеракция не е предпочитана от етносите, но нейната неизбежност я предполага. Самата война започва отгоре надолу, но намира почва и в ежедневното неразбирателство между гражданите. Тежката политическа криза, в която живее Босна и Херцеговина и до днес, идва да покаже, че което и да било дългосрочното политическо помирение ще изисква истинска политическа воля отново отгоре надолу. Тя обаче задължително трябва да се основава и на гражданска инициатива, разбиране и приемане. Единствено ясното желание на големи обществени групи, произвеждащи развито и ясно заявяващо себе си гражданско общество би могло да даде достатъчно силен тласък от една страна за смяна на застоялите се в публичния сектор политически фигури, а от друга за реформи в Дейтънското споразумение и за промяна на системата на функциониране на БиХ. Към момента изглежда, че изброените елементи и волята за постигането им все още липсват в Босна и Херцеговина, нейните политическите елити и гражданите от държавотворните етноси.

Трите десетилетия, изминали от началото на конфликта, логично водят до промени в структурата и признаците, които днес могат да бъдат наблюдавани в обществото и общностите на БиХ. И макар насилието като процес и войната в конвенционалния смисъл да се приемат за изключени като вариант, гражданите на държавата все така не определят себе си като босненци, а като сърби, хървати и бошняци. Това отчасти е стимулирано от самото Дейтънско мирно споразумение и Конституцията на Босна

и Херцеговина – даващи привилегии на трите държавотворни народа именно защото са такива и са етнически дефинирани, а не както е характерно за гражданските права в развитите демокрации, просто защото гражданите са граждани и получават с раждането си основни човешки индивидуални права.

Така, естествен идва въпросът дали съществува реален интерес или намерение сред водещите вътрешни или външни участници за Босна и Херцеговина ситуацията в държавата да бъде нормализирана и трансформирана. Отговорът, в най-оптимистичния си вариант, не е обнадеждаващ. Външните стимули, насочени към насърчаване на вътрешните реформи, изглеждат и до днес най-добрата опция, която Босна и Херцеговина би могла да използва, за да тръгне по път на реформи и траен мир. ЕС остава, поне на хартия, най-значимата награда, която държавата би могла да получи, а от друга страна самото членство в Съюза се оказва сред малкото не толкова поляризиращи политически ходове за гражданите и политическите елити на държавата. Въпреки това, години наред прогресът и в тази сфера е незначителен, забавян от регионалните политически фактори, които имат политически и финансов личен интерес от продължаващо статукво на нестабилност. Все по-засилващата се неустойчивост в глобален план, новите геополитически реалности, идващи като следствие от войната между Украйна и Русия, и самите военни действия там допълнително допринасят за непредсказуемостта както на глобалната международна сцена, така и в Босна и Херцеговина, представляваща поле на западни и руски

интереси едновременно. Нарастващата сложност на социално дестабилизиращите тактики на хибридната война, а вече и реалността конвенционални бойни действия да се водят в близост до границите ѝ, се оказват реална заплаха за БиХ, която днес може да бъде определена като зона на замръзнал конфликт с потенциал за неговата ескалация.

Днес сериозните проблеми от политически, административен и икономически характер, пред които е изправена БиХ с нейното федерално устройство, правят необходимостта от конституционни промени водеща в политическия дневен ред в БиХ. От самото начало и от начина на подписване на Дейтънското споразумение, донасящо мир след продължилата три години война, е ясно, че устойчива реформа може да се осъществи само чрез институциите на БиХ и със съгласието на трите етнически народа на БиХ. Необходимите административна и изборна реформи са видими и ясни, но са заобикаляни с години от политическите елити, задоволени от статуквото, даващо им редица предимства пред потенциалните общи избори, включващи етносите извън трите основни, и сформиращи в последствие една обща за държавата администрация. Именно тези действия обаче са особено нужни по пътя към европейска интеграция и бягство от евентуална нова война.

Не е преувеличена оценката, че напредъкът, постигнат през последните почти три десетилетия, е до известна степен изграден върху много нестабилни основи, като гражданите на Босна и Херцеговина, а също и международната общност, обръщат повече внимание на повърхностните признаци на мира и по-малко на развитието на културата и

съжителството между общностите. Последните са тези, които всъщност биха могли да поддържат по-дългосрочно помирението чрез изграждане на връзки, като така развиват демокрацията и подпомагат за стабилното управление. Критиците на Дейтън още от самото начало изразяват своите опасения, че двата ентитета са се доближили твърде близо до това да бъдат държави сами по себе си и че Дейтънското споразумение по-скоро засилва сепаратизма и национализма за сметка на интеграцията. Необходимостта от редица международни фигури, които да допринасят за реализацията на дейтънските договорености и да поддържат работата на институциите, финансовата сфера, законодателните органи и като цяло изпълнението на Конституцията на БиХ само идва да потвърди колко крехки са основите, върху които държавата се опитва да изгради себе си.

Три десетилетия след началото на босненските войни сърби, хървати и бошняци все така не живеят „заедно" в пълния смисъл на онова интегрирано общество, което се грижи за себе си и нуждите си, което е коректив на властта и знае как да се възползва от правата си.

Системата, по която функционира Босна и Херцеговина, все пак има своите позитиви – през 1995 г. тя се оказва реално ефективна за разрешаване на конфликта в дадения момент. Тогава продължителните военни действия са преустановени, мирът е осигурен и подписан, изградени са институции, които започват бързо да работят. Но този вариант на държавно устройство и съществуване продължава да бъде предназначен единствено и само, за да създаде мир. Не и за да го поддържа. През последните

години се чуват безброй много мнения по повод ревизията на Дейтънското споразумение – донесло мир, но трудно функциониращо в мирно време. Ревизия, която с всеки изминал месец, с всеки нови избори и с всеки поредни сблъсъци по улиците на босненските градове, изглежда все по-нужна и неизбежна, но и невъзможна. Говори се много и за промяна в административната система на страната, в държавната администрация. Едва ли обаче който и да било държавник би имал смелостта да предприеме подобна крачка – очакваната безработица след това би била политическо самоубийство за всекиго. При всички положения страната има нужда от подобряване на нивото и стандарта на живот. Две неща, особено нужни по пътя към европейска интеграция и избягването на евентуална нова война.

От самото начало не-босненските представители играят важна роля във вътрешната политика на Босна и Херцеговина. Управителят на централната банка например не трябва да е неин гражданин или гражданин на която и да било нейна съседна държава – така, първият е французин, а вторият – новозеландец. Управителят на окръга Бръчко до 2012 г. също не трябваше да е да е от Босна и Херцеговина. Разделението в Босна и Херцеговина не е от тези, които времето може да излекува. Очакването, че с минаването на годините трупаните десетилетията различия ще се изгладят и ще бъдат забравени може да изглежда като обикновено по-позитивно мислене през 1995 г., но от днешна гледна точка е видим, непрактичен опортюнизъм. Германският физик и „баща“ на квантовата механика Макс Планк казва, че новата научна истина не триумфира, като убеждава

своите опоненти, карайки ги да видят светлината - а по-скоро защото опонентите ѝ в крайна сметка изчезват по естествен път и израства ново поколение, което е запознато с нея. И ако предположим, че това е вярно за науката – едно от може би най-рационалните човешки начинания, то твърдението става още по-подходящо за редица емоционални въпроси, каквито в действителност са индивидуалната и социалната идентичности. Следователно бихме могли да кажем, че времето помага дотолкова, че хората, чиито нагласи и възприятия за даден период и/или събития са се втвърдили толкова много, че са станали по същество непроменими, изчезват по естествен път и биха могли да бъдат наследени от по-гъвкави и не толкова тесногръди представители на младите поколения.

Именно с това обаче се ограничава единственото, което времето само по себе си би могло да даде на конфликт от този тип. И то отново в комбинация с оптимистичните нагласи, че все пак националистическите възгледи няма да бъдат предадени от поколение на поколение. Тоест, времето не неизменно носи позитивно развитие и помирение. В този смисъл, дългосрочните низходящи тенденции в Босна и Херцеговина са съвсем реалистичен вариант за развитие на събитията в държава, в която учениците от различните етноси учат различна история (и редица други предмети) от различни бошняшки, хърватски и сръбски учебници, в етнически сегрегирани класни стаи. Това е рецепта за продължаване на етническите разделения и утвърждаване на наративите за жертвите и насилниците, а не за тяхното смекчаване. Помирението може да не изисква написване на съвместна консенсусна история, но

изисква признаване на истината на другия в собствения разказ. Днес обаче общностите на бивша Югославия изглеждат толкова далеч от тази точка, колкото и през 1995 г.

Никой не знае дали различните етнически общности един ден ще стигнат до момента, в който отрицанието на другия вече няма да се разглежда като централен компонент на собствената им идентичност, „дали в крайна сметка ще започнат да виждат контурите на човешките същества от другата страна на оградата през тъмните облаци на враждата, които ги скриват“.[6] Но дори и този ден да дойде, това ще се дължи на това как общностите на бивша Югославия са решили да използват нейното наследство. Този процес ще зависи до голяма степен от наличието на мъдро политическо лидерство, което досега е в изключителен недостиг, а също и от трансформирането на редица от посочените проблемни за Босна и Херцеговина сфери, сред които ролята на медиите от ескалатори в деескалатори на конфликти и напрежение, от ефективното правосъдие и борбата с корупцията, от развитието на гражданско общество. Дори и с най-добри намерения и съществени усилия обаче няма никаква гаранция, че този процес в крайна сметка ще успее.

В момента сред обществото на Босна и Херцеговина съществува относителен мир и вяра, че нов въоръжен конфликт не е неизбежно следствие от статуквото, в което

[6] Bar-Tal, D,; “A Sense of Self-Perceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts”; International Review of the Red Cross; Volume 91 Number 874 June 2009; p. 229-238;

се намират. Сред международната общност обаче сякаш е видимо мълчаливо общоприето мнение, че в БиХ е възможен нов въоръжен конфликт с ниска интензивност – вероятно не в краткосрочен план, но напред във времето и при липса на активни действия за предотвратяването му. При нов активен конфликт в държавата, той неизбежно би бил международен – за разлика от подхода на Запада в Украйна (без директна военна намеса), едва ли НАТО, ЕС и ООН биха оставили, при това за втори път, държава, в която вече са разположили свои военни части, да премине през втора война от типа на тази през 90-те. Всъщност постоянното отлагане – по различни политически, социални и културни причини - на конкретни мерки, които да осигурят политическо помирение и да ограничат достъпа на крайните националисти до политическата система, е доказателство за сериозността на ситуацията. На фона на случващото се в Украйна, ескалация на напрежението в Босна и Херцеговина става все по-вероятна, особено с помощта на Русия. Подобен конфликт може да се превърне в нова гореща точка, която да застраши сигурността на цяла Европа.

Въпросът за единството на Босна и Херцеговина отново стана особено актуален след началото на руската агресия срещу Украйна. Войната, водена от Москва, засилва страховете, че Русия може да използва вътрешното разделение в Босна и Херцеговина, за да насърчи и засили вековните сепаратистки тенденции. От началото на войната в Украйна Русия се опитва да увеличи влиянието си върху босненските сърби, което се вижда от реториката на руския посланик в държавата чрез директната негова

заявка, че Русия ще реагира, ако БиХ се присъедини към НАТО и че западните страни не трябва да предприемат действия, които биха могли да дестабилизират ситуацията в Босна и Херцеговина. Явно сътрудничество с НАТО се възприема от Москва за притежаващо сходен негативен ефект.

На фона на това, привеждането в практика на решенията на институциите в РС от края на 2021 г. (създаване на собствена армия, съдебна система, данъчни органи и др.) би представлявало де факто отделяне на ентитета. Това ще доведе до разпад на институционалната система на Босна и Херцеговина, докато РС ще постигне финансова независимост, а чрез изграждането на собствена армия ще придобие и способност да се защитава сама. Въпреки че действията на Додик наподобяват тези на босненските сръбски лидери точно преди избухването на войната през 1992 г., те също са симптоми на хроничната дисфункционалност на босненската държава. Заявките за бъдещите му политики и деяния за изпълнението им чертаят крайно негативни сценарии за бъдещето на БиХ. С тези свои действия Милорад Додик настройва още повече срещу себе си про-босненските партии. Настояването съдебните органи на БиХ да не могат да упражняват правомощията си на територията на РС, тъй като ще бъдат създадени паралелни институции, е доказателство, че той продължава своята агресивна политика и реторика. Обезпокоителен е фактът, че според настоящия президент на РС Прокуратурата и Съда са преминали границата и това ще доведе до края на БиХ. Това показва, че Додик твърдо и убедително ще следва предначертаните си планове за

прехвърляне на правомощията от държавно на ентитетско ниво. В случай, че тези действия продължат, всеки последващ малък детайл би могъл да доведе до сериозни последици и за БиХ, и за стабилността, сигурността и мира в региона. Продължаващата размяна на взаимни обвинения и упреци от страна на различните лагери също е в ущърб на бъдещето и целостта на БиХ. Доверието на обществеността е силно изчерпано, което също води до по-голямо напрежение, тъй като се губи видимостта на все пак съществуващите перспективи пред страната. В тази връзка, е крайно видима необходимостта от промяна на основните лидери, за да бъдат преодолени раните от миналото и да се продължи напред в интерес на запазването на целостта и суверенитета на БиХ и нейната европейска и евентуално, в дългосрочен план, евроатлантическа перспектива.

С малки изключения, основно в окръг Бръчко, правителствата, парламентите и съдебната система на Босна и Херцеговина и нейните ентитети са превзети от корупция и клиентелизъм, като работят на принципите на политизация и етнизация. В резултат на това, вярата на гражданите в способността на правителството да се справя както с ежедневните си задачи, така и с тежките за страната казуси, е минимална. Политическите партии се ръководят от личности, изградени от система, пропита с авторитарни тенденции и етнически страхове, и които днес разпалват етническа нетолерантност, за да изпълняват политическите си цели. В този климат институциите на БиХ разкриват бруталната истина за външно управляваното държавно изграждане и недостатъците на подхода „демократизация преди институционализация“. Разбира се, част от проблема

е отговорът на международната общност на редицата малки политически кризи, случвали се през годините – призиви за деескалация на политическото напрежение, търсене на път към разбирателство и настояване за реализация и прилагане на реформи. Думи, които не са последвани от практически ходове в търсене на устойчива почва за тяхното осъществяване. В действителност, всяка една от прилаганите реформи или приеманите политически завои винаги са били удовлетворяващи и допускани от националистически настроените политици. Този път и така водената политика, както от вътрешните, така и от международните фактори в БиХ, е път, който единствено може да доведе до разпадането на държавата. Години наред разширяването на ЕС и включването в състава му на държавите от Западните Балкани бе възприемано като така необходимия ключ към стабилността и дългосрочното развитие на Босна и Херцеговина, но процесът на присъединяване, както и подкрепяният от ЕС Берлински процес се оказаха в застой. В процеса на европейска интеграция Украйна и Молдова прескочиха чакащите на опашка Босна и Херцеговина и Косово, които от години настояват да получат статут на кандидати членки. Макар че БиХ получила покана и се превърна в страна-кандидат за пълноправно членство в ЕС, реални преговори ще бъдат стартирани едва след като изпълни 14-те условия, заложени в становището на Европейската Комисия, разгледано в настоящото изследване. Основните препоръки се отнасят до промени в Конституцията и изборните правила - особено предизвикателство, тъй като трите водещи етнически групи едва ли някога биха приели да сложат край на своите

изключителни права при избора или назначаването в изпълнителната, законодателната и съдебната власти.

Обобщен извод: Казаното в настоящото Заключение дава основание да се твърди, че **постигнатото цялостното изследване потвърждава хипотезата на дисертационния труд,** че Дейтънското споразумение е първопричината, катализаторът и основното условие, за да са налични всички политики за изграждане, но и всички процеси по деструкция на държавността в Босна и Херцеговина, и че е необходима негова ревизия и промяна на произтичащата от него конституция, които биха били единственият път към намаляване на негативните процеси в междуобщностните отношения, към утвърждаването на Босна и Херцеговина като правова и демократична държава с функциониращи институции.

Какво трябва да се промени?

Изходно условие е осъществяване на промяна на Конституцията на Босна и Херцеговина. Необходимостта от нея е посочена и от Европейска комисия за демокрация чрез право, позната още като Венецианската комисия, която излезе с подробен анализ и ясни индикации какво трябва да се промени. Последваха решенията на ЕСПЧ. Всички те, включително и всички становища на Европейската комисия, изискват конституционна промяна.

Всяка конституционна реформа би следвало преди всичко да стартира от необходимостта да бъде изяснена обърквацата комбинация между принципа за споделяне на властта и елементите на етнически федерализъм. Изчистването на всички неясни моменти трябва да започне

още от основите на многонационалната система на Босна и Херцеговина.

Всички варианти ще трябва да се основават на диференциация на териториално и етническо представителство. Докато първото се отнася до цялото население и правата на гражданите, груповите интереси като израз на зачитането на многообразието се отнасят до специфични въпроси от особено значение за отделните групи в рамките на населението. Обратно, сегашното устройство отразява идентифицирането на (части от) територия с една доминираща група според схемата на етническия федерализъм в СФРЮ, в комбинация с отбранителна логика за прекратяване на огъня.

Описаното лежи на възприятието, че териториалните интереси са идентични с тези на съответната доминираща група на дадената територия (например сърби в Република Сръбска, хървати в някои части на Федерацията и бошняци в други). Съответните неясноти в Дейтънското мирно споразумение се подсилват от системата на етнически разделени политически партии и медии. За разлика от повечето други федерални системи в световен мащаб, федерализмът в БиХ не увеличава демократичното участие на всички граждани, а по-скоро служи за осигуряване на етническите интереси на дадени групи.

Друг съществен въпрос се отнася до основните права и свободи, т.е. коригирането на баланса между индивидуални и групови права. Колективното измерение със сигурност е важно в БиХ в исторически план (не само поради войната, но от системата за управление още в Османската империя и до многонационалната Югославия)

и е важно и днес. Съвременната доминация на възприемането на „колективното“ от гледна точка единствено на политическото представителство трябва да бъде балансирана с гаранция за индивидуалните права на гражданите.

Ефективното териториално управление е следващият важен въпрос. В страна с население от около 4 млн. жители всяко намаляване на институционалната тежест и бягството от тежката бюрократична система би било огромна печалба за качеството на демокрацията и за ползите от самата демократична система (сред които най-вече яснота при вземането на решения и политическа отговорност) и би спестило ресурси. В идеалния случай общините и регионите на самоуправление е логично да бъдат създадени на поднационално ниво според исторически, икономически и географски критерии, за да се благоприятства децентрализираното икономическо развитие по примера на събитията след ВСВ в италианските региони през 1948 г. и германските провинции през 1949 г., които през следващите десетилетия развиват свои собствени политически идентичности като поднационални политически общности.

Настоящата структура на Босна и Херцеговина, включваща две вече съществуващи, често антагонистични единици, може да бъде променена само чрез пълна ревизия на Дейтънското споразумение, което обаче не изглежда политически осъществимо. Необходимата за ФБиХ реформа предполага намаляване на броя на кантоните и превръщането им в ефективно междинно ниво на териториално управление с икономически и планови

функции. В миналото подобни предложения е имало, като те са редовно отхвърляни. Във всеки случай сътрудничеството между териториалните органи на всички нива на управление е ключово за по-ефективното териториално управление.

По този начин трябва да се коригират отношенията между териториалното управление, съставните народи и отделните граждани. Териториалните и гражданските елементи трябва да бъдат засилени, а груповите права да се свържат със сфери на специфични колективни интереси. Необходими са и някои корекции на сегашното федерално устройство, с цел федерализмът ефективно да заработи като система и да гарантира и трите си основни цели: интегративната функция („самоуправление и споделено управление“), „вертикалното“ разделяне и ограничаване на власт, както и повече участие на гражданите.

При ревизия на Дейтън следва също така да бъде изрично упомената европейската интеграция като цел пред държавата. Умишлено се набляга на европейска, а не на евроатлантическа поради липсата на консенсус относно участието на БиХ в НАТО, но също и с оглед актуалните събития и войната в Украйна.

Промяната в изборната система, също крайно необходима, може да се постигне и чрез многократно споменаваната промяна в Конституцията, за която обаче би била необходима политическа воля, каквато към момента отсъства. Фактът, че и трите етноса настояват за трансформация, но различна и съответно угодна само на техните конкретни политически нужди, показва, че е необходимо междинно решение, позиционирано между

невъзможността за постигане на адекватна и подходяща реформа, и политическия пат, провокиран от различните искания. Намирането на такова решение, което да предефинира етническото представителство, може да представлява например непряк избор на един-единствен държавен глава, избиран (назначаван) от общия парламент, като ходът би вървял в комбинация с намаляване на президентските правомощия. Подобно преформулиране на държавното устройство на Босна и Херцеговина би било и в унисон с исканията на западните участници в преговорите от Дейтън. Етническата легитимация на президент, избран по този начин, може да бъде постигната чрез вот на доверие от делегатите на всички етнически групи, събрани в парламента.

Алтернативна идея може да бъде и включването на непряко гласуване чрез система от избирателни колегии. Трети вариант – макар и често смятан за нефункционален - би задържал сегашния режим на преки избори, като президентството бъде разширено и в него бъде включен представител на групата „други“. Варианти за реформи са предлагани и от Венецианската комисия, и от ЕС, и от ЕСПЧ във връзка със защита правата на всички общности, населяващи Босна и Херцеговина. Така или иначе институциите остават перманентно блокирани от нефункционалните преговори между различните политически фракции в БиХ.

Липсата на ясна визия за възможна реформа сочи, че е необходима съществена промяна на статуквото, която да доведе до необходимите промени. Два са вариантите - по мирен начин или чрез открит конфликт. Ако, поради

събитията в Украйна, ЕС вземе решение за ускорена координация и преговори с Босна и Херцеговина, това би дало на държавата нов стимул и тласък да работи в посока позитивно развитие. Отново с оглед войната в Украйна обаче, ако международните фактори останат достатъчно неангажирани със случващото се в БиХ, и особено в Република Сръбска, може да се очаква ескалация на напрежението, произтичаща от Баня Лука от една страна и като отговор на Федерацията на сецесионистките ѝ действия от друга. При този сценарий нов въоръжен конфликт от типа на войната от 1992 г. до 1995 г. е малко вероятен, но не и въоръжени конфликти по региони, и дори евентуален разпад на държавата в средносрочен план.

IV. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Първо. Осъществено е цялостно изследване на Дейтънското споразумение - проучени, описани и детайлно са анализирани условията, довели до неговото подписване и е очертана неговата значимост като фактор, който е първопричината, катализаторът и необходимото и достатъчно условие за всички политики за изграждане, но и за всички процеси по деструкция на държавността в Босна и Херцеговина.

Второ. Формулирана, аргументирана и доказана е тезата, че ревизията и промяната на споразумението от Дейтън, както и съпътстващото го необходимо изменение на конституцията на държавата по редица параграфи с цел превръщането ѝ в по-инклузивен документ, са единственият път към намаляване на негативните процеси в междуобщностните отношения, към утвърждаването на

Босна и Херцеговина като правова и демократична държава с функциониращи институции.

Трето. На основата на детайлния преглед на историческите причини и изследването на конкретните процеси, довели до настоящия политически и обществен път в Босна и Херцеговина е направен опит за очертаване на опциите за потенциално преминаване отвъд наложилото се статукво и са представени бъдещи варианти за развитие.

Четвърто. Разгледани са международните фактори с влияние върху обстановката в Босна и Херцеговина – Службата на Върховния представител и ролята на решенията му върху съвременната действителност в Босна и Херцеговина, на международни организации (НАТО, ЕС, ООН и др.) и държави (Русия, Сърбия, Хърватия, Турция и др.) и на тази основа е анализирано въздействието на актуалната международна политическа обстановка и на най-новите геополитически реалности, сред които войната на Русия в Украйна, върху вътрешнополитическите процеси в Босна и Херцеговина.

Пето. Проведено е авторово емпирично изследване, при което по метода на интервюто са проучени и анализирани обществените нагласи и различните възгледи както на трите държавотворни, така и на другите народи, в съвременна Босна и Херцеговина по отношение на Дейтънското споразумение и предписанията му, на актуалната политическа обстановка вътре и извън страната, на основата на което са направени прогнози за възможните сценарии относно бъдещето на Босна и Херцеговина.

V. Списък с публикации

5.1 „Общи избори 2022 г. в Босна и Херцеговина: избирателна активност, резултати и предизвикателства пред изборния процес“; част от Сборника „Докторантите в науката 5“; Югозападен университет "Неофит Рилски", 2022 г.;

5.2 „Босна и Херцеговина от Сараево ‘84 до Дейтън: За края на сърбохърватския и (не)възможността на „IN VARIETATE CONCORDIA“; част от Годишника на катедра „Философски и политически науки”; Югозападен университет "Неофит Рилски", 2021 г.‘

5.3 „Нови заплахи пред сигурността и нови мерки за сигурност: Дебатът за ограничаването на гражданските права“; част от сборника „Европа през 21 век: регионалната сигурност и необходимите реформи в Европейския съюз“; Нов български университет; 2016 г.;

5.4 „Политиката де юре и де факто“; част от сборника „Изборите в ПР и ПР при избори“; Нов български университет; 2016 г.;

5.5 „Изгубени в превода: Разлики между политическите послания и обществените възприятия в предизборната кампания 2013“; списание „Реторика и комуникации“; Софийски университет „Свети Климент Охридски“; 2014 г.;

5.6 „Успехи и неуспехи в развитието на Тунис след Арабската пролет. Помощта на ЕС и България в контекста на европейската политика за съседство“; част от сборника „Нови перспективи пред Република

България в европейската политика за съседство“, Фондация „Фридрих Еберт“; 2014 г.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НАУЧНА ЕТИЧНОСТ

Дисертационният труд „Политики за изграждане и процеси на деструкция на държавността в Босна и Херцеговина след Дейтънското споразумение от 1995 година“ е авторски.

При неговото разработване не са използвани в нарушение на авторските права чужди публикации и разработки без съответното позоваване и цитиране.

Southwest University "Neofit Rilski"

Blagoevgrad

Faculty of Philosophy

Department of Philosophical and Political Sciences

Alexandra Alexandrova Atanasova

"Politics of Statehood Building and Processes of State Destruction in Bosnia and Herzegovina after the 1995 Dayton Peace Agreement"

ABSTRACT

Of a Dissertation for the Acquisition of an Educational and Scientific Degree "doctor"

Field of Higher Education:

3. Social, economic and legal sciences

Professional direction

3.3. Political Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Boris Manov

Blagoevgrad, 2022

The dissertation has been discussed and directed for defense before a scientific jury from the Department of Philosophical and Political Sciences at the Faculty of Philosophy of the Neofit Rilski State University - Blagoevgrad; protocol No. 9/16.12.2022.

The dissertation consists of an introduction, four chapters, conclusion, sources (bibliography), appendices (in the form of tables and graphs) and list of abbreviations.

The total volume of the dissertation is 300 pages, of which 285 are main text, 10 pages of bibliography and 5 pages that include lists and table of contents. A total of nine tables and figures are included. The bibliography contains 149 sources printed and electronic versions: 101 titles in English, Serbian, Croatian and Bosnian, and 47 titles in Bulgarian. The public defense will take place on February 24, 2023 at 11 a.m. in room 412 of Court 1 of the South-West University "Neofit Rilski"

The materials for the defense are available to those interested in the office of the Department of Philosophical and Political Sciences.

Contents

I. General characteristics of the dissertation work 4

1.1. Relevance of the topic 4

1.2. Degree of elaboration of the problem.....8

1.3. Object, subject and main hypothesis of the study 9

1.4. Aims and objectives of the research.....10

1.5. Research methodology and methods 11

1.6. Scientific novelty of the dissertation work.....11

1.7. Approbation of the dissertation work 12

1.8. Structure of the exhibition 12

II. Dissertation content 15

III. Conclusion.....37

IV. Scientific contributions of the dissertation.....51

V. List of Publications.....52

STATEMENT OF SCIENTIFIC ETHICS.....53

I. General characteristics of the dissertation work

1.1. Relevance of the topic

Typical for the formation of national identity in the Balkans is its identification with the ethnic. A number of conflicts in the region are formulated and played out precisely on the basis of identity, nationality and ethnicity. Bosnia and Herzegovina (BiH) is a relevant example of the lack of a single national identity – a case study that has put society to the test of a single existence for decades. In a number of Western European countries, heterogeneous societies also coexist, but other factors, among which the many conflicts over the centuries, as well as the imposition of stable democratic regimes after the two world wars in the 20th century, make the coexistence of different groups in them successful and stable. The episodic challenge to this status quo, for example by strengthening the demands of Catalans, Basques, Flemish, Walloons, etc., does not lead to political, economic and social obstacles on such a wide scale as the one to be observed in the Balkans and specifically in BiH.

Against this background, however, the coexistence of ethnically and religiously diverse communities in the state has been a fact for centuries. The people of Bosnia and Herzegovina passed through the rule of Muslim and Christian empires, were part of one, albeit short-lived kingdom, and of one socialist federation, and later became part of a federated socialist republic. However, they do not have much in common within the state.

BiH declared its independence from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) on March 1, 1992. The declaration of independence and the disagreement of some political leaders in Yugoslavia with it lead to a brutal armed

conflict that lasted for three years. In 1995, at the Wright-Patterson Air Force base, located near the city of Dayton in the state of Ohio, USA, the presidents of Croatia - Franjo Tudjman, of Serbia - Slobodan Milosevic and of Bosnia and Herzegovina - Alija Izetbegovic, signed a peace agreement that remains in force until today - the Dayton Agreement. As an annex to it, the constitution of Bosnia and Herzegovina is also still in force.

The country's basic law formulates and regulates its multi-ethnic system, establishing a complex asymmetrical governance structure. Bosnia and Herzegovina is governed by a presidency - three presidents, each of whom is a representative of the constituent (nation-creating) peoples: one Bosniak and one Croat, elected by the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH), and one Serb from Republika Srpska (RS). These are the two main administrative units in BiH - the two entities. The Brčko District completes the special administrative picture as a separate district under international supervision. The government of BiH is headed by a prime minister, elected by the presidency and appointed by the assembly (the national parliament).

Several specific features of the Dayton Agreement continue to attract attention to this day. First, it is its complexity, determining a system for selecting representatives of the various levels of government. Hence, a country with a population of about four million people has three presidents, over 130 ministers, 14 parliaments, hundreds of people's representatives and the technical and administrative personnel

necessary to serve them, as well as eleven constitutions, governments and legislative bodies[1].

Almost three decades after the end of the war and the adoption of the Dayton Agreement, BiH continues to exist in the form formulated by the agreement. Undoubtedly, the state and its citizens have come a long (and somewhat productive) way. However, the constitution of a single community was never reached, as this can be seen in a number of current examples: it is embodied in the type of government, the debates and controversies in public and political life in BiH, intercommunal relations.

After the end of the war, the three constituent ethnic groups increasingly distanced themselves from each other, developing separate social and political institutions, including political parties, to defend their visions, based on national and historical myths[2]. The Dayton Agreement succeeded in stopping the war, but it did not end the inter-ethnic division. It can be argued that it even supports this process - the quota principle of access to the executive, legislative and judicial powers balances the three ethnic groups (but not the others inhabiting BiH) in their representation, but does not support the erasure of differences by seeking a common path to building common policies. Modern BiH has no established collective political identity, there is a lack of consensus between the three political communities, and after the declaration of independence, the

[1] Peikova, T.; "State structure of Bosnia and Herzegovina - diversity and unity under one roof"; Public policies bg, 2012;
[2] Markova, L.; "Identities and Conflicts: The Case of Bosnia and Herzegovina"; UNSS, Sofia, 2019;

conflict between them remains, having been transferred to another, non-military level.

The three constituent peoples of BiH continue to differ in their visions both for the development of the state and for the right of self-determination of the various ethnic groups. The majority of Bosniaks favor strong centralized state structures. A substantial part of Bosnian Serbs and Croats put their ethno-national integrity before their weak national connection with Bosnia and Herzegovina. Even before the breakup of Yugoslavia, the Muslim community in Bosnia and Herzegovina was particularly committed to the idea of BiH. A connection "created" at the time when the territory was part of Austria-Hungary, it is a fact to this day and makes Bosniaks the main supporters of the existence of the state in a complete and unified form. At the opposite pole, during Yugoslavia, and to this day, are the Serbs and Croats, respectively attached to the mother states - Serbia and Croatia. Both ethnic groups' support for a potential unitary state has waned over the years, and their political leaders increasingly invoke ethnic identity and intercommunal fears to strengthen their political positions.

The current institutions of BiH cannot accommodate the three incompatible visions of Croats, Bosniaks and Serbs for the development of the state. Citizens of Bosnia and Herzegovina have low mutual trust among themselves, while intermarriage is rare (unlike the time of the SFRY). Additionally, integration of society along ethnic lines and debate between communities are not encouraged by political elites.

Apart from the three constituent ethnic groups, Bosnia and Herzegovina is inhabited by other small ethnic groups,

including Roma, Jews, etc.[3] The case with their political representation and their access to the three powers is special, because according to the Dayton Agreement and the constitution, they find themselves without the right to be elected as members of the presidency of BiH and parliament.

Thus, 28 years after the signing of the Dayton Agreement, the need for its revision is felt on all levels of public and political life in Bosnia and Herzegovina. This is the main thesis of a number of factors external to BiH and is visible to many analysts and reporters. The change seems urgent in view of the impossibility of achieving effective solutions and implementing policies beneficial to the state and its communities. However, there is no consensus on it at the domestic political level, which places the implementation of the necessary reforms on an unclear basis. In 2022, the option for the development of the situation is represented by two extreme possibilities - the formation of a new frozen conflict in the heart of the Balkans, or its exact opposite, provoked and coming as a consequence of the war between the Russian Federation (RF) and Ukraine - an escalation of tensions and a new (military) conflict. The implementation of reforms provoked by statesmanship and political leadership seems unfeasible at the moment.

1.2. Degree of elaboration of the problem

Bosnia and Herzegovina - as a state structure, (the lack of) effectiveness of institutions, administration, political divisions,

[3] Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina; „Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina"; 2019; https://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/Knjiga2/K2_B_E.pdf;

ethnic contradictions and religious clashes - is a topic that has attracted a number of researchers in the years since the signing of the Dayton Agreement. Numerous scientific works have reviewed and outlined various details of what happened - from what events and prerequisites led to the war, through its detailed military review and analysis of the post-war years in BiH and the development of the state until today. The multiple aspects touched upon in the dissertation work have been discussed by researchers, cited many times in the thesis, who have devoted tens and hundreds of pages in search of an explanation of what is happening in the state. Ivanova, Zhelyazkova and Manchev include the topic of BiH in their works describing the early historical development of the Balkans. Holbrooke gives a first-person perspective of the process of starting negotiations near Dayton and their day-by-day progress; Bratulovic and Pasalic-Creso examine the influence of the modern education that students in Bosnia and Herzegovina receive on the formation of dividing lines from an early age. The many cited other authors pay attention separately to the different cultural characteristics of the BiH population, even to the influence of sport initiatives in the state.

However, it can be assumed that in all the variety of different researches, insufficient attention has been paid to the significance of the Dayton agreement in the constitution of the ineffective political system of Bosnia and Herzegovina, as well as to the reforms necessary to improve it or at least save it.

1.3. Object, subject and main hypothesis of the study

The object of the study is the history and constitution of the independent state of Bosnia and Herzegovina, and the subject is related to a specific period and specific processes that took place

within it - construction and destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina after the signing of the Dayton Peace Agreement.

The main hypothesis of the dissertation states that the Dayton Agreement is the root cause, the catalyst and the main necessary and sufficient condition for all the policies of state- and society building to be available, but also for all the processes of destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina. Its revision and change, as well as the amendment of the state constitution, which is an annex to the agreement, are the only way to reduce the negative processes in intercommunal relations, to the confirmation of Bosnia and Herzegovina as a legal and democratic state with functioning institutions. Otherwise, it would establish a status quo of a frozen civil conflict, constantly fueled by decades of political instability – a temporary state of absence of war, but not of real peace, artificially sustained by external factors and with a real possibility of deepening when they withdraw.

1.4. Aims and objectives of the research

The research objective of the dissertation work is, through an overview of the historical causes and an analysis of the current situation in Bosnia and Herzegovina, to determine and establish the specific processes that led to the current political and social stalemate, with the aim of considering the options for a potential transition beyond the established status quo, and to present future development options.

There are four research tasks in the following order:

- **The first task** is to clarify and specify the essence and genesis of the investigated problem - to study and investigate the historical reasons that led to the present.
- **The second task** is to describe the process of concluding the Dayton Peace Agreement in 1995, presenting the legal and political consequences of its entry into force - in other words, the present that was predetermined already in 1995.
- **The third task** is to study the basics of the current processes of statehood building and, accordingly, its destruction in Bosnia and Herzegovina after Dayton.
- **The fourth task** is to study and analyze public attitudes in contemporary Bosnia and Herzegovina regarding the current political situation, the Dayton Agreement and its prescriptions, and the different views of both the three state-forming and other nations regarding the future of Bosnia and Herzegovina.

1.5. Research methodology and methods

The methods used in the dissertation work are inductive method, legal analysis, analogies, and secondary method of analysis, including document analysis, monographs, studies and events, research analysis, foreign policy scenario, conducting interviews.

1.6. Scientific novelty of the dissertation work

The scientific novelty of the dissertation work is found in the following areas: a) a comprehensive study of the significance of the Dayton Agreement for the construction and destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina and of the reforms necessary for its rescue and eventual improvement; b) analysis of state-of-the-art of the political, economic and social situation in Bosnia and Herzegovina; c) outline of the influence of external factors and specifically the role of Russia in Bosnia and

Herzegovina after the war in Ukraine that started in February 2022, with a number of assumptions made regarding the different possible outcomes of the war.

1.7. Approbation of the dissertation work

In order to examine the attitudes towards the main problematic moments in the dissertation work, especially in their practical modern dimension, interviews were conducted with representatives of the state administration of Bosnia and Herzegovina, with UN officials (of Bosnian and other origin) and with diplomats from the state in its embassy in Sofia, as well as in its other foreign diplomatic representations. The interviews were conducted in the period from 2019 to 2022 (the last one - in September 2022). The study does not claim to be representative according to standard sociological criteria. When conducting the interviews and in the additional conversations, the participants were guaranteed anonymity and not mentioning their names and work positions in detail. Regardless of their number, far from the sociological standard, they provide a basic idea regarding the attitudes of ethnic communities in Bosnia and Herzegovina regarding the main problems that the state is facing.

1.8. Structure of the exhibition

The supported thesis, the set main goal, the formulated tasks, and the latest significant events considered in the dissertation imply the following structure of the exposition:

LIST OF ABBREVIATIONS 3
INTRODUCTION 7
I. BOSNIA AND HERZEGOVINA BEFORE THE DAYTON AGREEMENT: HISTORICAL ASPECTS. PRESENTATION

AND ANALYSIS OF THE BACKGROUND OF THE PROBLEM 13
1. INTRODUCTION 13
2. THE TWO EMPIRES – OTTOMAN PERIOD AND AUSTRIA-HUNGARY 15
2.1 OTTOMAN PERIOD 15
2.2 THE BOSNIAN UPRISING AND THE EASTERN CRISIS 21
2.2.1 AUSTRIA-HUNGARY 23
2.2.2 1908 28
3. KINGDOM OF SERBS, CROATIANS AND SLOVENIANS, AND YUGOSLAVIA 30
3.1 KINGDOM OF SERBS, CROATIANS AND SLOVENIANS 30
3.2 KINGDOM OF YUGOSLAVIA 32
3.3 SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA (YUGOSLAVIA) 36
3.4 THE OLYMPIC GAMES AS A SYMBOL 40
3.5 THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA AND THE WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 44
4. CONCLUSIONS 55
II. THEORETICAL ANALYSIS AND REVIEW OF THE DAYTON AGREEMENT 61
1. SIGNING OF THE AGREEMENT 61
2. TERMS OF THE AGREEMENT 76
2.1 STATE ORGANIZATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ACCORDING TO THE DAYTON AGREEMENT 76
2.2 HUMAN RIGHTS 80
2.3 ARMS CONTROL 84
2.4 MILITARY DIMENSION 89
2.5 OFFICE OF THE HIGH REPRESENTATIVE (OHR) 91
3. CONCLUSIONS 93
III. CURRENT POLITICAL DIMENSIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 100

3.1 STATE-BUILDING POLICIES IN BIH 100
3.1.1. CONSTITUTIONAL REFORMS AND INSTITUTIONAL DEVELOPMENT 106
• EUROPEAN UNION 114
• NATO 121
3.1.2. RETURN OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS (IDPs) 123
3.1.3 ECONOMY 127
3.1.4 BILATERAL RELATIONS WITH CROATIA 131
3.1.5 BRČKO DISTRICT 135
3.2 ATTITUDES AND VIEWS REGARDING CONTEMPORARY BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE FUTURE DIMENSIONS OF THE STATE 138
3.2.1 OFFICE OF THE SUPREME REPRESENTATIVE 139
3.2.2. THE REPUBLIC OF SERBIA 141
• POLITICAL DIMENSION 141
• CIVIL DIMENSION 155
3.2.3 ATTITUDES AMONG THE CROAT POPULATION 158
3.2.4 ATTITUDES AMONG THE MUSLIM POPULATION 162
3.2.5 CITIZENS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA NOT BELONGING TO THE STATE-FOUNDING NATIONS 165
3.2.6 GENERAL ATTITUDES AND PERCEPTIONS 171
4. CONCLUSIONS 181
IV. PROCESSES OF DESTRUCTION OF THE STATE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 188
4.1. JUDICIAL SYSTEM 193
4.2. LEGISLATIVE AND EXECUTIVE 197
4.3. STATE INFLUENCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT 200
4.4. MEDIA 203
4.5. EDUCATIONAL SYSTEM 206
4.6 EU AND NATO MEMBERSHIP 212
4.7. CLEARING MINEFIELDS 217

4.8. THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA (ICTY) 220
4.9. INTERNATIONAL FACTORS 232
4.9.1. RUSSIA 232
4.9.2. SERBIA 242
4.9.3. TÜRKIYE 246
4.9.4. COUNTRIES FROM THE MIDDLE EAST AND THE PERSIAN GULF 250
4.10. NATIONAL FLAG 252
4.11. FOOTBALL AND OTHER SPORTS 253
CONCLUSION 263
BIBLIOGRAPHY 281

II. Dissertation content

The structure of this dissertation includes four chapters.

The first chapter examines the nature of the socio-political processes that took place on the territory of Bosnia and Herzegovina until the war in 1992. A historical overview of the period up to the most recent history of BiH is made. The analysis of the events demonstrates a constant conflict on the border between the East and the West, since the establishment of the groups inhabiting the territory. With its emergence as an independent entity in the twelfth century, the medieval Bosnian state, or Banat, came under the ecclesiastical and political influence of both Rome and the Pope and their associated Catholic rulers on the one hand, and Constantinople, the Byzantine Emperor, and the Eastern Orthodox Byzantine Church, on the other. Its peripheral position in relation to the two Christian centers does not allow any of them to permanently include Bosnia and Herzegovina in their cultural and civilizational sphere. In this atmosphere, Bogomilism managed to gain popularity. The wandering between empires, religions and doctrines, as well as the emergence and development of

Serbia as a dominant factor in the region, made the formation of Bosnia as a separate state in the 12th century a legitimate element of the political fragmentation of medieval Europe, but not a product of ethno-territorial consolidation. A circumstance that to a significant extent suggests the particularities, and foreshadows the problems and dividing lines in the future development of the Bosnian lands and the Bosnian state. Even then, the territories were inhabited by Serbs, Croats and the newly born Bosniaks – an expression of self-determination of those who did not consider themselves to either of the other two groups on ethnic or religious grounds.

In the period when the Balkan medieval states disappeared from the political map of Europe, falling under the power of the Ottoman Empire or the Habsburg Monarchy, the memory of their own state-building process helped some of the people living in the Balkans to preserve their identity within the framework of foreign domination and gave impetus to the national consolidation processes in the region later. However, in the territories of the provinces of the Ottoman Empire, Bosnia and Herzegovina, such processes were not available. It was easier for the indigenous population to adopt Islam, the dominant religion in the new empire, giving them a good social status. Having benefited from all the welfares that the Ottoman Empire gave, the Muslims in the territories of Bosnia and Herzegovina saw in the approaching change of the status quo and the onset of the Austro-Hungarian period and in consequence the occupation (1878 - 1918), a loss of this dominant status. At the same time, the historical memory of the Bosnian Christians - Serbs and Croats - is a stimulus sufficient only to motivate them to unite with their motherlands (by the way, a statement that is still valid to this day), but not to resurrect the memory of Bosnia as their country. For this reason, the Austro-Hungarian period is practically not honored by any of the ethnicities and/or religions in Bosnia and Herzegovina. After all, at the end of the 19th and the beginning of the 20th

century - the time when the question of nationality in the Balkans was at its climax and gave the Ottoman Empire the name "The Sick Man of Europe" was at its zenith - the ethno-cultural heterogeneity established over the years of the Bosnian-Herzegovinian lands did not allow them to achieve a sufficient state-forming basis, but once again assigned them the place of a border, disputed land and therefore – a source of many conflicts. The desire of Serbia to achieve its national unification and the Croatian dissatisfaction with the imposed regime and its policies found their expression in the formation of several nationalist movements. The Black Hand, Ustashi and Young Bosnia left a mark in world history with their nationalism, conspiracies and anti-state activities, but most of all with the assassination in Sarajevo of 1914. In the period between the First and the Second World War, the impossibility of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to unite all their peoples in the new monarchy found expression in the murder of King Alexander in Marseilles, France. The dreams of returning to the mother country and the ethno-national torments determine a political life full of violence and limitations, typical to some extent of the surrounding newly formed states after the collapse of the Ottoman Empire. However, none of the other countries have such deep and visible differences. The coexistence of more ethnicities and religions in the kingdom contributes to the impossibility of a state model including their common future to be realized in practice.

However, after 1945, a new attempt was made – Tito's Federal Yugoslavia was created. Although the new administrative system of the state and the socialist doctrine preserved rather than overcome the existing national contradictions, in reality they remained in the background for several decades.

The construction of Bosnia and Herzegovina as an independent administrative unit is a recognition of the specificity of an area in which the Muslim element is significant and which, according to the Yugoslav constitution of 1974, is given the

status of a nation. At that time, and to this day, Bosniaks are the only ones who have obtained the status of a separate ethnic group solely because of the religion they profess. The debate over whether they are truly an independent nation has several aspects inherent in different schools of science. According to most Serbian and Croatian scholars, since the days of Austria-Hungary, through the SFRY, documented also in the works of Milosevic and Tudjman, and until today, Bosniaks are not a separate people or ethnicity, but simply Islamized Serbs and Islamized Croats. They do not have their own ethno genesis, as before the adoption of Islam they were Croats and Serbs. They also do not have a separate language, so they cannot be defined as a separate ethnicity. Nowhere do these statements make room for the fact that the language spoken in the new states after the disintegration of the SFRY was considered to be the only language within Yugoslavia.

In defense of Bosniak as an ethnic group, modern scholars in Bosnia and Herzegovina claim that the formation of the Bosniak nation is connected with the Bogomil movement - that is, Bosniaks are Bogomils who converted to Islam. However, these theories do not pay attention to a number of details - for example, that even before the formation of the Banat Bosnia, led by a Ban-Bosnian, the territories were inhabited by Serbs, and the first independent governors of the Banat were of Serbian origin.

Socialism and the figure of Tito managed to temporarily suppress nationalist attitudes in Serbs and Croats. The melting down of nations in the name of socialism, party and the state worked as long as the person imposing it was still strong and respected. Moreover, Greater Serbian ideas and Croatian nationalism remained muted under the general struggle within the framework of the Cold War running along the East-West axis. The collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the collapse of socialist regimes lead to political changes, generating a geopolitical vacuum that proved to be

fertile ground for strengthening nationalist views and bringing old ethno-confessional cleavages back to the fore. The transformation of administrative borders into state ones took place with violence not seen since the WWI - "the greatest collective failure of the West" became a fact. In a painful way, seven new countries appeared on the political map of Europe and, to begin with, three new languages[4], which subsequently became six[5].

Bosnia and Herzegovina experienced a bloody war in which Serbs, Croats and Bosniaks were fighting against each other- for annihilation of the Muslim part of the population, or its fusion to the Serbian and Croatian, or some independence in the form of a newly formed, independent state. However, the reality created after the war could hardly be defined as a starting point for a conflict-free future of the three nation-building ethnicities.

The second chapter examines in detail the Dayton/Paris General Framework Agreement for peace in Bosnia and Herzegovina. The Dayton Agreement formed a particularly complex state formation – a country divided into two entities, an independent region and numerous other administrative units. A state under international protectorate of military and civil nature, with countless state structures formed, often duplicating their functions.

The basis for reaching an agreement aiming to end the war in Bosnia and Herzegovina can be found in two significant political factors. On the one hand, there was clearly the mature (albeit to varying degrees) will of all interested parties to end the bloodshed. On the one hand, the warring parties were already clearly aware that they could hardly win the war. On the other side were the international factors - the strong desire of

[4] Serbian, Croatian and Bosnian;

[5] The three listed, as well as Slovenian, Macedonian (not recognized as existing by the Republic of Bulgaria), and, according to some theories, Montenegrian;

the US and the US administration to exercise and impose their political leadership through their own methods and approaches, on their own territory, resolving the most serious military and political crisis in Europe since the Second World War until then. At that time, the countries neighboring the war and the ones from Western Europe had also reached a stage where they felt a strong need for a war of such dimensions and scale, and above all - with so many war crimes and crimes against humanity committed - to be ended. It is quite logical that the listed domestic and international players, by themselves, cannot find a solution to the problem.

The entrenched hatred between the warring parties, as well as the inherent difficulties for any purely political decision to remain permanent and strictly observed, necessitate the strengthening of the agreement concluded in Dayton and signed in Paris, through a set of international guarantees operating at different levels. The responsibilities of Croatia and the Federal Republic of Yugoslavia, the military and law enforcement mechanisms provided by the presence of the NATO-led multinational force under the name IFOR, the civilian enforcement apparatus led by the Office of the High Representative, the sanctions mechanism provided for in Security Council Resolution 1022 (SC) of the United Nations - all these together was thought to ensure the actual compliance and implementation of the entire network of provisions that make up the Dayton Agreement.

In short, it can be defined as an ambitious and historic achievement. The agreement managed to stop a brutal war and at the same time to bring back to a high level the relations between the USA and Europe, which went in a degrading direction after several years of misunderstandings, lack of cooperation and a different reading of what was happening during the war in Bosnia and Herzegovina.

The constitution created by the agreement allocates political positions according to ethnicity and allows for the existence of

a heavy administrative and bureaucratic structure in which each of the three warring ethnicities has its guaranteed and irrevocable place. However, the agreement failed to eradicate nationalist views, as well as ethnic-based (and therefore inherently nationalist) control over the country's resources, employment, culture and political agenda. Thus, it is clear that the creation of a complex web of contractual commitments and mechanisms for their implementation does not mean that a lasting peace agreement has been reached that will lead to a de facto desire for peace and coexistence among citizens representing each of the three warring factions or between their militaries and political leaders. Already at the signing of the agreement, its success or failure was locked in a number of factors, which became clear later: the political will of the Bosnian Croats and Muslims for the real construction of the envisaged federation in a peaceful version; the willingness of the Bosnian Serbs to accept administrative and political subordination to the central authorities of Bosnia and Herzegovina and Sarajevo, and to remain part of a sovereign and independent Bosnia and Herzegovina; as well as the extent to which Croatia and the Federal Republic of Yugoslavia are willing to exercise their political influence over the various factions in BiH or to let them pursue independent policies; the extent to which the IFOR Commander and the High Representative were willing, as well as were able, to exercise the broad powers given to them.

The combination of a complex administrative form, a heavy bureaucracy needed to support it, as well as an elite-led politics based on ethnic principles and quite different from that of other countries in the region (and globally, perhaps apart from the example of Lebanon), brings with it diverse opinions about the effectiveness of the Dayton Agreement. Thus, while according to the analyzes at the time of the signing of the agreement, it included the most modern set of provisions for the protection of human rights, it turned out that all minorities outside the three

mentioned state-forming communities are not even recognized as existing and do not have an official status. Their access to a number of rights is limited, and many Jews and Roma people in the territories suffer serious consequences. They do not find place in the constitution or in any text related to human rights in BiH, as a result of which the documents appear to be discriminatory towards them.

Yet the Agreement initiated many other changes, including freedom of movement within the entire territory of Bosnia and Herzegovina, halting ethnic cleansing, holding perpetrators of war crimes and crimes against humanity accountable, establishing state institutions to monitor and to ensure the implementation of human rights. The Constitutional Court and all the courts under it were also established, and reforms were implemented in the fields of justice, education, economic and social sectors.

It was thanks to the Dayton Peace Agreement that Bosnia and Herzegovina made a significant transformation from a war-torn country to a semi-functional state, in a matter of months. The problem that comes next - establishing this semi-functionality as sustainable in the long term.

Even after the signing in Paris, a debate arose over the structure, balance and effectiveness of the arrangements, a controversy that deepened in the years since, even to this day. One thesis is that Dayton is an unequal settlement vis-à-vis the warring ethnic groups. Bosnian Serbs, accused and subsequently convicted of ethnic cleansing and genocide, were "rewarded" with an ethnically pure and politically almost independent "republic" of their own, while Bosniaks and Croats were assigned to share a common "federation". Therefore, the Serbs got their desired autonomous status (though not as a separate state or part of Serbia) where control belongs to them - a state within a state. Against this background, Bosniaks and Croats were politically and militarily tied (this happens through the Washington Treaty of 1994) and were forced to share their institutions and territory.

Dayton has also come under fire for effectively enforcing its provisions on freedom of movement, returning refugees to their places of origin and prosecuting those accused of war crimes and crimes against humanity. The agreement undoubtedly led to significant progress immediately after the war - it was ended, and no new military actions have been carried out to this day. Arms control provisions, while disliked by Serbian representatives, proved to be perhaps the fastest implemented and most effective to date.

Attempts to implement the texts in the field of a number of other rights in peacetime, however, show a significant lack of desire on the part of the political elites to impose a path towards and a process of consolidation of society. The political elites ultimately appear to benefite by the created situation and work towards it, in its support - a modus vivendi, which to this day turns out to be unfavorable for the development of a unified society and a prosperous state.

Against this background, the established strong international presence, proven on the basis of supporting the maintenance of statehood in BiH, can be perceived as a constructive procedural move. In this sense, as a lesson from what happened in Wright-Patterson, the following can be noted: in the absence of an initial desire for a constructive approach, continuous negotiations are necessary and the possibility of changes to at least part of the texts agreed under pressure at certain future stages of their performance. It was the lack of such an opportunity that led to a number of misunderstandings among the society and its political leaders in the following years. In addition, while each of the ethnic groups and unrecognized minorities continue to seek their rights in the complex bureaucratic system, the Dayton Clauses continue to be a moment that, as time goes on, is viewed more and more differently.

Thus, today Bosnia and Herzegovina is still largely in a dysfunctional and ineffective state, and is unable to meet the requirements for membership in either the European Union or

NATO. There is serious constitutional discrimination against citizens who do not belong to the main three ethnic groups. Nowadays, amendments to and changes to the constitution are essential in order to transform Bosnia and Herzegovina into a stable democratic state. Currently in Bosnia and Herzegovina, the political elites are more than ever divided into their (at least) three ethnic camps. On one side are the Bosnian Serbs with their aspirations for the sovereign independence of their entity, on the other are the Bosniaks, with their aspiration to create a unified and more centralized state, and on the third - Bosnian Croats with their demands and aspirations for the revival of Herceg-Bosnia as a third entity or other, Croatian federal entity within Bosnia and Herzegovina. There are also the political, social and economic demands of the remaining minorities ethnic groups in BiH not recognized by the Dayton Agreement and thus deprived of fundamental rights. The political leaders of the three state-forming ethnic groups are largely supported in their demands by the communities they represent. Election results often fluctuate between victories for extreme nationalists and overwhelming votes for more moderate political representatives, without establishing a unilateral line of conduct in the comportment of domestic policies. This, in turn, is an obstacle to the otherwise firmly stated desire for Euro-Atlantic (or at least European) integration and, in general, to the international image of Bosnia and Herzegovina as a reliable and predictable partner and ally.

The third chapter of the dissertation examines the processes that have taken place over the last three decades in Bosnia and Herzegovina in the political dimension. During this period, the US, the EU and a number of other international organizations responsible for and committed to the implementation of the Dayton Peace Agreement have invested significant funds and political capital in strengthening the ability of the central government of Bosnia and Herzegovina to carry out its functions. In the early postwar years, this included the creation

of a single currency, central bank, single market, unified vehicle registration plates, national flag, and other symbols. A number of powers were transferred from the entities to the central government – including finance, justice, security, intelligence and defence.

These reforms were crucial for Bosnia and Herzegovina in the post-war period and allowed for it to begin its existence as a sovereign state while retaining one of the most decentralized federal systems in the Western world, with the highest degree of autonomy for constituent units.

However, after the first post-war years and the upsurge observed in them, a parallel process of strengthening the supporting institutions in Republika Srpska and deliberately hindering the national state institutions developed. This had the effect of rendering the state system dysfunctional, while Dayton's key provisions remain unimplemented in a number of areas.

The system for the functioning of the state formulated at Dayton could work well enough if there was political will and desire among civil society to implement it and make it work. The defects of almost all systems - political, economic, social, security, in this labyrinthine state structure prove to be a significant factor in the delay and even the blocking of decision-making processes regarding foreign policy and especially in relation to joining blocs and unions (economic, political, military and political-military). A particular problem in this particular case is the requirement that all decisions affecting the statehood and foreign policy of Bosnia and Herzegovina to be taken by consensus by the three presidents. Due to the diametrically opposed interests of the two entities, this is extremely laborious and time-consuming, and in some cases – impossible. Dayton's problem actually stems from the fact that there is a lack of political will to implement it - nationalist parties are primarily interested in consolidating control over institutions in their own hands and undermining the capacity of

the separation of powers system - it is disadvantageous for them to create institutions that work on the basis of compromise and take decisions by majority, and not on a consensus principle.

Relations between the representatives of the ethnic groups, at least as far as the affairs between their political elites are concerned, remain fraught with tension. The conflict is often seen as a frozen one, and placed alongside the problems between Armenia and Azerbaijan, Moldova and Transnistria, Georgia and the republics of Abkhazia and South Ossetia, unrecognized by anyone except Russia and Syria. In Bosnia and Herzegovina, for now, the misunderstandings remain mainly on the political plane, in which each country tries to defend only its own interests and its own vision for the development of BiH. As a result, it creates a situation of permanent paralysis in institutions and a stupor in terms of political progress.

The third chapter brings to the fore the thesis that there is a clear connection between support for Dayton and belonging to a given ethnic group. Despite the reservations of each of the three ethnic groups, it appears that the citizens of Bosnia and Herzegovina still accept the agreement as the only possible compromise, both in 1995 and today. A number of political leaders have voiced their awareness of the need to revise the Dayton Agreement. Cumbersome administration and a complex political puzzle translate into spending that amounts to nearly 60% of the state's budget. This shows the fact that multiple levels of government and administration provide employment and livelihood to a significant number of politicians and citizens whose political longevity is directly linked to the continuation of the existing system. This tendency is among the few common to all three ethnicities.

Another perception about the agreement presents the idea that, although from today's point of view, the Dayton Agreement is a status quo that does not imply a positive development, for the majority of the citizens of Bosnia and Herzegovina, it is the agreement that stops the 3-year long "fratricidal war". To this

day, this fact contributes to the relatively more positive attitude towards the agreement and still makes predictions of a total constitutional collapse in BiH unjustified. The sense of security Dayton brings drives its support both at the individual civil level and at the general ethnic level.

However, some three decades after the signing of the Dayton Agreement, the need for its revision is felt in all of the levels of the public and political life in Bosnia and Herzegovina. Consensus on which part of the agreement does need revision has not been reached. Domestic political factors consider its revision only through the prism of an opportunity to achieve their own political goals - from a revision of the electoral legislation, but not in line with the recommendations of the European Court of Human Rights (ECHR), to the return of the prerogative over certain policies in the hands of the entities, or even to the creation of an entirely new administrative unit (new district).

The Dayton reform is also a main thesis for a number of factors external to BiH, and the need of it is visible to many analysts and reporters. The change seems urgent in view of the impossibility of achieving effective solutions and implementing policies beneficial to the state and its communities. The illogical state of affairs - the relatively broad public support among all of the three state-forming ethnic groups against the background of political disagreements regarding the specific reforms - puts the future of the much-needed reforms and the period in which they would be implemented into great uncertainty. The intentions of the political elites are interesting – while implementing policies based more on personal and political interests than on national ones, some among them do not even exclude the possibility that at some point such a division will lead to an escalation of tensions. However, here comes the difference in the perceptions of the citizens of BiH, and the neighboring countries of the former SFRY, who have already experienced the results of

actual violence as a deliberate political tool, and could oppose the renewed use of such tactics in modern times.

Thus, in recent years, the option representing a new frozen conflict in the heart of the Balkans is no longer excluded.

Although violence in the form of real conflicts and acts of aggression between ethnic groups in BiH has decreased, and is almost absent, it would not be an exaggeration to say that the role of factors external to the state is essential. Despite the good steps taken after the end of the war, in recent years the readiness and will for political compromises between the peoples of Bosnia and Herzegovina is constantly weakening, which is why there is also a lack of real political transformation of the causes that led to the conflict of 1992-1995. Seen from a skeptical perspective, it seems that all the rhetoric about the main issues on which to seek consensus and implement reforms is just political talk - precisely for the reason that inaction along these lines leads to a lack of implemented policies and reforms (e.g. the electoral law, and the laws regulating state ownership of land and state administration), which in turn leads to the impossibility of building real social inter-community trust and rapprochement. Today, BiH is a deadlocked state, with its future unclear and the nature of any potential transformation and thawing of the status quo uncertain. Frozen, deadlocked, stuck or just in a confusing conflict - this is what post-Dayton Bosnia and Herzegovina currently represents.

Citizens are also divided when it comes to the future of the country. Depending on their ethnicity, they want to see BiH as a strong and centralized state (Bosniaks) or emphasize decentralization and giving maximum powers to entities (Serbs and Croats).

In 2020 and 2021, inter-ethnic trust is at its lowest level since surveys on the topic were created after the war. Trust between citizens both within and outside of their own group is declining significantly. Inter-ethnic prejudice and anxiety continue to

affect interactions between different ethnic groups. It shows the need to improve the quality of life and the desire for a positive outlook on the future. Something that the citizens of Bosnia and Herzegovina do not see as an option in BiH itself.

The fourth chapter examines in detail the processes of destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina. The overview of events and trends made in this part confirms the conclusions from the previous chapter - there is a positive development in BiH, but it is quite limited. In modern Bosnia and Herzegovina, there is no basis for a collective political identity; there is lack of consensus between the three ethnic groups and their political elites - after the declaration of independence the conflict between them has simply been transferred to another, currently non-military level. Almost three decades after the end of the war and the adoption of the Dayton Agreement, Bosnia and Herzegovina continues to exist as described in the pages of Dayton. Undoubtedly, both the political elites and the citizens of BiH have come a long way. However, the constitution of a single community was never reached, and this can be seen in a number of examples: it is embodied in the type of government, the debates and polemics in public and political life in modern Bosnia and Herzegovina. In the field of international relations, BiH, together with Kosovo, is among the most backward countries in the Western Balkans in terms of European and Euro-Atlantic integration after the breakup of the SFRY. Among the main reasons for this stand out: the type of state structure, the specifics of the political system and the reluctance of a significant part of the political elites to work in favor of this integration, rather than their own. Bosnia and Herzegovina is one of the world's most complicated examples of administrative division. And if the delicate order in the state is somewhat imposed by its historical fate, the current strong fragmentation of the administration and purposeful balancing through quotas in almost all state institutions does not contribute to stability and strong democratic institutions.

In the years immediately following Dayton, the central government had only a minimal number of powers. The role of the Bosnian state, and more specifically of the central government in Sarajevo, is largely symbolic. Without its own sources of revenue and financial receipts, the central government is financed solely by monthly transfers from the entities or by the international aid that the state receives. In the limited number of areas where central-level institutions have exclusive powers, the regulated need for consensus and/or agreement with entities allows the latter to veto or block the decision-making process. In practical terms, this often leads to the fact that political elites and their leaders, bent on strengthening their own power and authority more than those of the central authorities, stop processes and hinder decision-making.

After the initial boom and the reforms imposed in the first decade after the war in the field of tax and customs legislation, services and the judicial system, the reforms also continued through strong interventions by the Office of the High Representative. The many existing ways of blocking the decision-making process necessitate giving the HR the Bonn powers, through which the office can apply extraordinary executive measures to enforce the Dayton Peace Agreement and to protect the constitution of Bosnia and Herzegovina. Over the years, when the US and the EU have reduced their active pressure, the role of the OHR has remained consistently significant. Therefore, it turns out that a kind of political vacuum is formed in the momentum for the implementation of reforms. Ethno-nationalist leaders are filling this void. For almost 30 years after the end of the war, the ethnic parties in BiH have managed to ethnicize almost every sphere of the state's existence and management. This also applies to legislatures, where ruling elites use a number of procedural mechanisms, but most notably the need for a majority of each entity to block bills. In addition, the requirements for a quorum

when deciding on the appointment of officials in the structures of the administration and the requirements for an ethnically divided vote when voting in the central government, and the ethnicized vote itself in the local parliaments, provide a number of opportunities for procedural gripes, delaying the processes of decision making and vetoing. These methods are used to block decisions and laws, often without regard to the public interest or the opinion of the society.

The ethnic division in the political parties and the ethnicization in the governance of Bosnia and Herzegovina have their negative impact on the economic and social processes as well. In terms of GDP, Bosnia and Herzegovina lags behind other countries in the region, a process that has accelerated since 2014. Indicators in the business environment have shown either stagnation or deterioration over the past five years. Illustrative by the fact that in 2021 BiH is in the 90th place out of 190 countrien in the World Bank's evaluation of the conditions for the development of small, medium or large business in the states. Furthermore, globally, only six countries rank lower than BiH when it comes to starting a new business. At the root of the presented difficulties is a heavy, corrupt bureaucratic apparatus, which lacks any certainty and predictability as regards the ability of the private sector to work alongside or compete with state-owned enterprises. In addition, in Bosnia and Herzegovina the rule that it is private business, through its taxes, that ensures the existence of the state apparatus applies as everywhere, the bureaucracy in no way makes efforts for its peaceful existence or growth. The country ranks 68th in the American Heritage Foundation's Index of Economic Freedom showing that the main obstacle to greater and tangible economic freedom remain rule of law failures: unregulated land ownership, judicial inefficiency, corruption. Furthermore, the judicial system is too slow to apply commercial (and any other) law. This makes compliance with contractual obligations within established

terms literally optional - all prerequisites that make foreign investors to see BiH as an unreliable business partner.

A serious problem in the state is also the media - subject to the various political factions, they contribute to the formation of extreme attitudes. If it is accepted that freedom of the media and freedom of expression are signs of the stability of democracy, then in Bosnia and Herzegovina the political elites use them to play with the national feelings and pains of the ethnic groups. On the occasion, in one of its resolutions, back in 2013, the European Parliament drew attention to this problem. The text states that the EP "urges the authorities of Bosnia and Herzegovina to encourage the development of independent and diverse media free from political interference, ethnic fragmentation and polarization". The EP highlights the special role of public media in strengthening democracy and social cohesion and calls on the governing bodies to ensure that the media is financially sustainable and independent, and meets the European standards. Subsequently, the EU, through its bodies, regularly expresses concern that political pressure and threats continue to be exerted on journalists in BiH, as well as concerns about attempts to undermine the independence of the Communications Regulatory Agency and of the public radio and television operators.

The media landscape in Bosnia and Herzegovina remains burdened by political influence, biased coverage, poor enforcement of media-related legislation, and opaque ownership and funding.

At the level of the education system in Bosnia and Herzegovina, it lags behind both its neighbors in the region and a number of countries in the world. According to the assessments of the Program for International Student Assessment (PISA), young people in BiH perform below the average for countries in the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), and below the average for most of their peers from the region and the EU. The organization's analysis also says that the

education system does not provide graduates with the skills necessary for active and seamless integration into the labor market. This is a natural consequence of the type of education system that exists in Bosnia and Herzegovina. The country does not have a unified Ministry of Education at state level. Instead, the remit of the Ministry of Civil Works includes education at both national and entity levels. Thus, 13 ministries of education function at different levels: two at the level of entities (FBiH and Republika Srpska), ten at cantonal level and one at district level (Brčko district). In view of the former affiliation to Yugoslavia, the war and the three state-forming ethnic groups, it is not a surprise that three separate education systems operate in Bosnia and Herzegovina, based on three different curricula, two of which (Serbian and Croatian) are largely borrowed from Serbia and Croatia. The third, the Bosnian system, is adapted from the earlier, pre-war education system of the Republic of Bosnia and Herzegovina. The way in which education was provided during the war is said to have reinforced the conflict between Serbs, Croats and Bosniaks by creating stereotypes and promoting a narrative of division. Another problem with the education system in Bosnia and Herzegovina is the system known as "two schools under one roof". It is spread over about 50 educational institutions in the Federation of BiH, many of which were created when returnee children - refugees or internally displaced persons (IDPs) - were allowed to share a common school building with the dominant ethnic group. The phenomenon in which two new schools began to be housed in one building of one school after the war, where the classes are taught in different languages (Bosnian, Serbian or Croatian), is most common in the two mixed cantons of the Federation of BiH. Its existence is defended by politicians based on preservation of the Croatian or Bosnian language.

Against the background of the complex situation of endlessly tangled division of functions between ethnic groups, internal and external authorities, the international positioning of the

country cannot look good. In January 2006, Bosnia and Herzegovina officially entered into an agreement to launch technical negotiations for a Stabilization and Association Agreement with the European Union. Since then, several reports of various EU commissions have come out, highlighting that the country is not making any progress and is not taking any full or partial action to meet EU requirements. In 2020, the report of the Committee of the Regions to the European Union concluded that "due to the current impasse in political and institutional terms, Bosnia and Herzegovina is unable to fulfill its commitments in the field of local and regional self-government". Local administrations are increasingly mistrusting each other, their work is becoming increasingly cumbersome, and the fragmentation of municipalities along ethnic lines is intensifying. According to the report, Bosnia and Herzegovina's inability to reach a political compromise and consensus has a very negative impact on the country's attempts to express a unified opinion on the European issues that affect it. All this stops the reforms in the country, for the successful implementation of which the EU has been insisting for a long time.

The Stabilization and Association Agreement between Bosnia and Herzegovina and the EU was signed in 2008 in Luxembourg, together with an Interim Agreement governing trade and related matters, effective 1 July 2008.

BiH membership in NATO remains in the realm of (almost) impossible. The main reason is the political differences in the ideas and views of the three nation-building groups and their leaders. The position of Serbian political parties, their leaders and ethnic Serbs in BiH uphold the view of the country's military neutrality and advocate the notion that they are opposed to the significant costs that they believe would result from a possible accession of BiH to NATO. In the conditions of both the local elections in 2020 and the general elections in 2022, the

hard position of the leading Serbian parties against membership in the Alliance was often declared in the election campaign.

Also problematic for BiH is the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia - the court established by the United Nations with the aim of investigating the war crimes committed during the Yugoslav wars and trying their perpetrators. The court has jurisdiction over four groups of crimes committed on the territory of the former Yugoslavia after 1991: grave violations of the Geneva Conventions, war crimes, genocide and crimes against humanity. The maximum sentence it has the power to impose is life imprisonment. During its operation, the court brought charges against 161 persons in 70 proceedings. Other than World War II, no other war has been so studied, and certainly none has been the subject of so many legal proceedings. There is no unanimity in the communities of Bosnia and Herzegovina regarding the decisions and effectiveness of the court.

The fourth chapter of the thesis also examines the negative influence of some international factors on the internal political process in Bosnia and Herzegovina - Russia, Serbia and Turkey, as well as some countries from the Middle East and the Persian Gulf.

Russia's political influence on Bosnia and Herzegovina could be defined as fundamental to the political state of BiH as a whole and to both entities individually. In Republika Srpska, Russian influence is most pronounced, and loyalty and support for the Russian Federation by political elites is among the decisive factors in winning the elections. The government of the Republika Srpska, led by the same ruling party for over 15 years, has both sought the support of and defended the position of the Russian Federation to the point of being considered as its puppet ("proxy" structure). There are several levels at which this influence is visible. The formal level of Russian influence is through direct decision-making powers blocking the functioning of the Office of the High Representative. With

regard to the civilian sphere, the OHR, also in its role as representative of the EU for the country, is the most powerful international institution in the country. Supporting or denying the actions and recommendations of the HR gives Russia a voice in the political dynamics in the country, as well as a direct influence on the entire work of the international community in Republika Srpska specifically. The anti-NATO rhetoric and the assertion of positions against the accession of BiH to the Alliance are among the most significant indicators of the level of Russian political influence on BiH and on its political forces too.

Relations between Bosnia and Herzegovina and Serbia in the decades after the war retained their tense and have not particularly favorable character. Most of the problems in Serbia's relations with Bosnia and Herzegovina are fundamentally similar to those between Serbia and Croatia, and stem from different interpretations of the events that led to the collapse of the former Yugoslavia and the outbreak of ethnic conflict and war afterwards, including the outcomes of these wars. The problems in official relations between Serbia and Bosnia and Herzegovina are primarily caused by disputes and conflicts that exist in the relations between the Bosniak’s and Bosnian Serb’s political leaders. The intensity of the above has an annual cycle of ebbs and flows, with the greatest tension felt around two specific war-related events that occurre within a three-week period. One is the massacre in Srebrenica from mid-July 1995, and the second is the offensive of the Croatian army, known as "Operation Storm” that took place in early August 1995.

The legacy of Ottoman rule deeply marks Bosnian society and explains some of its most prominent features. Bosnia and Herzegovina in the words of former Turkish Foreign Minister Ahmet Davutoglu epitomizes the "mini-Balkans" and Sarajevo holds a special place for the Turks. Another soft power is also operating in Bosnia and Herzegovina - that promoted by the

countries in the Persian Gulf, which annually strengthen their presence and influence. The countries of the Arab world have left their cultural and religious imprint on BiH since the time of the Ottoman Empire. Identical to the case of Turkey, while BiH was part of Yugoslavia, cultural, political and social exchanges were at a significantly lower level. After the collapse of the SFRY and especially during the war of 1992-1995, many citizens of Arab origin traveled from the Middle East to Bosnia and Herzegovina and joined the fighting on the side of the Bosniaks. Although most of them returned to their countries of origin after the end of hostilities, the Salafist reading of Islam was born in BiH. Salafism differs significantly from the local version of Islam that existed for centuries alongside Catholicism and Eastern Orthodoxy, and was severely limited during the time of the SFRY. Even then, Saudi Arabia provided the opportunity to study the Koran and Arabic courses.

Different attitudes towards the national symbols and the national flag of the state can also be seen in the societies of BiH - they come as another testimony in favor of the fact that almost three decades after the end of the war, Bosnians still have not built a common national identity. The situation is also reflected in the legislation of the state, where the current law does not specify when and where non-official flags can be displayed. There is no consensus on the national flag and entities use and dispose of it at their own discretion.

In this part of the study, the impact of football and sports in BiH on society is also examined. They are a conduit for further division along ethnic and religious lines.

III. Conclusion

Bosnia and Herzegovina, along with Kosovo and part of the Republic of North Macedonia, are among the most affected by the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Suppressed for years, and sometimes almost successfully forgotten, the differences between the citizens of BiH erupted

with new force at the beginning of the Yugoslav wars. Intercommunal conflicts are not uncommon in the state to this day. Political understanding is rare - there is some at least on the issue how the state should function at an existential minimum that prevents its collapse. The paradox is there - the chronic dysfunctionality of BiH's institutions supports its existence as a state. On the other side stands civil peace, gravitating at almost the same level. Living in "tolerant intolerance". The military conflict of 1992-1995 was far from the inevitable result of age-old ethnic hatred alone. However, it finds its explanation in the history preceding it and the coexistence of different ethnic groups, led by different empires for centuries - with a frequent change of the status of the dominant and the ruled. The repressed concepts of ethnic and national identity in the SFRY at the time are escalating in their misunderstanding in the desire to express and dominate one's own face and image over that of others, precisely in the period when geopolitical changes are taking place in the Balkans and on a global scale.

While Bosniaks unquestionably keep the largest number of civilian (and military) casualties of the war, acts of ethnic cleansing also have the side effect of constructing a narrative on the spectrum of victims, often superimposing the clean historical narrative of what happened.

Bosnia and Herzegovina remains politically divided, riddled with seemingly unbridgeable political rifts. There is reconciliation at the local level to the extent that no new armed conflict has broken out. BiH citizens of different ethnicities live in a version of peaceful coexistence - they have accepted that "others" exist, but are not particularly satisfied with the very fact of the necessity of coexistence with them. Ethnic groups do not prefer intercommunal interaction, but its inevitability suggests it. The war itself started from the top down, but it also founds ground in the daily misunderstanding between citizens. The severe political crisis in which Bosnia and Herzegovina

lives to this day shows that any long-term political reconciliation will require real political will again from the top down. Nevertheless, it must necessarily be based on civil initiative, understanding and acceptance. Only the clear desire of large public groups, producing a developed and clearly self-affirming civil society, could give a strong enough impetus on the one hand to change the stagnant political figures in the public sector, and on the other hand to reform the Dayton Agreement and change the functioning system of BiH. Currently, it appears that the listed elements and the will to achieve them are still lacking in Bosnia and Herzegovina, its political elites and the citizens of the state-forming ethnicities.

The three decades that have passed since the beginning of the conflict logically lead to changes in the structure and signs that today can be observed in the society and communities of BiH. Moreover, although violence as a process and war in its conventional sense are ruled out as an option, the citizens of the state still do not identify themselves as Bosniaks, but as Serbs, Croats and Bosniaks. This is partly driven by the Dayton Peace Agreement itself and the constitution of Bosnia and Herzegovina - privileging the three nation-states precisely because they are ethnically defined, rather than as it is typical of civil rights in developed democracies, simply because citizens are given basic human individual rights at birth.

Thus, the question naturally arises whether there is a real interest or intention among the leading internal or external actors in Bosnia and Herzegovina to normalize and transform the situation in the country. The most optimistic answer is not encouraging. External incentives aimed at promoting internal reforms appear the best option that Bosnia and Herzegovina could use to embark on the path of reforms and lasting peace. The EU remains, at least on paper, the most significant prize that the can receive, and on the other hand, membership in the Union itself turns out to be one of the few less polarizing political moves for the state's citizens and political elites.

However, progress in this area has also been marginal for years, slowed by regional political factors that have a political and financial interest in a continued status quo of instability. The growing global instability and the new geopolitical realities resulting from the war between Ukraine and Russia further contribute to the unpredictability of the situation in Bosnia and Herzegovina, representing a field of Western and Russian interests at the same time. The increasing complexity of the socially destabilizing tactics of the hybrid war, and the reality of conventional combat actions being conducted near its borders, are proving to be a real threat to BiH, which today can be defined as a zone of frozen conflict with the potential for its escalation.

Today, the serious political, administrative and economic problems faced by BiH with its federal structure make the need for constitutional changes high on the political agenda in BiH. From the outset, and from the manner in which the Dayton Agreement was signed, bringing peace after three years of war, it is clear that sustainable reform can only take place through the institutions of BiH and with the consent of the three ethnic peoples of BiH. The necessary administrative and electoral reforms are visible and clear, but they have been sidestepped for years by the political elites, satisfied with the status quo giving them a number of advantages over potential general elections, and subsequently forming a general administration for the state. However, these actions are especially necessary on the way to the European integration and the escape from a possible new war.

It is no exaggeration to say that the progress achieved in the last almost three decades has to some extent been built on very shaky foundations, with the citizens of Bosnia and Herzegovina, as well as the international community, paying more attention to superficial signs of peace and less of the development of culture and coexistence between communities. It is the latter who could actually sustain reconciliation in the

longer term by building ties, thus developing democracy and helping to build stable governance. Critics of Dayton have voiced their concerns from the outset that the two entities have come too close to being states in their own right, and that the Dayton Accords have fostered separatism and nationalism at the expense of integration. The need for a number of international figures to contribute to the realization of the Dayton Agreements and to support the work of the institutions, the financial sphere, the legislative bodies and in general the implementation of the Constitution of BiH only comes to confirm how fragile are the foundations on which the state is trying to build itself.

Almost three decades after the start of the Bosnian wars, Serbs, Croats and Bosniaks still do not live "together" in the full sense of that integrated society that takes care of itself and its needs, that is corrective to power and knows how to take advantage of their rights.

The system under which Bosnia and Herzegovina operates has its positives – in 1995, it proved to be effective in resolving the conflict at the given moment. Then the prolonged hostilities were suspended, peace was secured and signed, institutions, which began to work quickly, were built. However, this variant of polity and existence continues to be designed solely to create peace. Not to support it. In recent years, countless opinions have been heard about the revision of the Dayton Agreement - which brought peace, but is difficult to function in peacetime. A revision seems more and more necessary and inevitable with each passing month, with each new election and with each subsequent clash on the streets of Bosnian cities, but it also looks impossible. There is a lot of political talk about a change in the country's administrative system, in the state administration. However, hardly any political leader would have the courage to take such a step - the expected unemployment afterwards would be political suicide for everyone. In any case, the country needs to improve the level

and standard of living. Two things, especially necessary on the way to European integration and the avoidance of a possible new war.

From the beginning, non-Bosnian representatives played an important role in the internal politics of Bosnia and Herzegovina. The governor of the central bank, for example, must not be a national of BiH or of any of its neighboring countries - so the former one is French and the latter a New Zealander. The governor of the Brčko district until 2012 also had to not be from Bosnia and Herzegovina. The division in BiH is not one that time can heal. The expectation that, as the years go by, decades of accumulated differences will be ironed out and forgotten may have seemed like just a more positive thinking in 1995, but from today's perspective, it is impractical opportunism. The German physicist and "father" of quantum mechanics, Max Planck, said that a new scientific truth does not triumph by convincing its opponents, making them see the light - but rather because its opponents eventually die out naturally and a new generation grows up, which is familiar with the new ideas. If we assume that this is true for science - one of the most rational human endeavours, the claim becomes even more appropriate for a range of emotional issues, such as individual and social identities in reality. Therefore, we could say that time helps to the extent that people whose attitudes and perceptions of a given period and/or events have hardened so much that they have become essentially unchangeable, naturally disappear and could be inherited by flexible and not so narrow-minded representatives of the younger generations.

However, this is the only limitation that time alone could give to a conflict of this type. Again, it should be in combination with the optimistic attitude that nationalist views will not be passed down from generation to generation. That is, time does not invariably bring positive development and reconciliation. In this sense, long-term downward trends in Bosnia and Herzegovina are a very realistic scenario for a country where

students of different ethnicities learn different history (and a number of other subjects) from different Bosniak, Croat and Serb textbooks, in ethnically segregated classrooms. This is a recipe for perpetuating ethnic divisions and reinforcing victim and perpetrator narratives, not mitigating them. Reconciliation may not require writing a joint consensus story, but it does require acknowledging the other's truth in one's own narrative. Today, however, the communities of the former Yugoslavia seem as far from that point as they were in 1995.

It could not be guessed whether the various ethnic communities will one day reach the point where the negation of the other will no longer be seen as a central component of their own identity, "whether they will eventually begin to see the contours of human beings on the other side of the fence through the dark clouds of enmity that hide them"[6]. However, even if that day comes, it will depend on how the communities of the former Yugoslavia decide to use its legacy. This process will depend to a great extent on the presence of wise political leadership, which has so far been extremely lacking, and also on the transformation of a number of the identified problem areas for Bosnia and Herzegovina, among them the role of the media from escalators to de-escalators of conflict and tension, from effective justice and the fight against corruption, from the development of civil society. Even with the best of intentions and substantial efforts, however, there is no guarantee that this process will ultimately succeed.

Currently, there is relative peace among the society of Bosnia and Herzegovina and a belief that another armed conflict is not an inevitable consequence of the status quo in which they find themselves. However, there seems to be a tacit consensus among the international community that a new low-intensity

---

[6] Bar-Tal, D,; "A Sense of Self-Perceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts"; International Review of the Red Cross; Volume 91 Number 874 June 2009; p. 229-238;

armed conflict is possible in BiH - probably not in the short term, but in the future and in the absence of active actions to prevent it. In case of a new active conflict in the country, it would inevitably be international - unlike the approach of the West in Ukraine (without direct military intervention), it is unlikely that NATO, the EU and the UN would leave, for the second time, a country in which they have already deployed their military units, to go through a second war of the type of the one in the 90s. In fact, the constant postponement - for various political, social and cultural reasons - of concrete measures to ensure political reconciliation and limit the access of extreme nationalists to the political system is proof of the seriousness of the situation. Against the background of what is happening in Ukraine, an escalation of tensions in Bosnia and Herzegovina is becoming more and more likely, especially with the help of Russia. Such a conflict could turn into a new hotspot that would threaten the security of all of Europe.

The issue of the unity of Bosnia and Herzegovina has again become especially relevant after the beginning of the Russian aggression against Ukraine. The war, led by Moscow, has heightened fears that Russia could use internal divisions in Bosnia and Herzegovina to encourage and strengthen age-old separatist tendencies. Since the beginning of the war in Ukraine, Russia has been trying to increase its influence on the Bosnian Serbs, which can be seen in the rhetoric of the Russian ambassador in the country through his direct statement that Russia will react if BiH joins NATO and that Western countries should not take actions that could destabilize the situation in Bosnia and Herzegovina. Overt cooperation with NATO is perceived by Moscow to have a similar negative effect.

Against this background, putting into practice the decisions of the RS institutions from the end of 2021 (creating its own army, judiciary, tax authorities, etc.) would represent a de facto separation of the entity. This will lead to the collapse of the institutional system of Bosnia and Herzegovina, while the RS

will achieve financial independence and, by building its own army, will acquire the ability to defend itself. Although Milorad Dodik's actions resemble those of Bosnian Serb leaders just before the outbreak of war in 1992, they are also symptomatic of the chronic dysfunctionality of the Bosnian state. Requests for his future policies and actions for their implementation draw extremely negative scenarios for the future of BiH. With these actions, Dodik turned the pro-Bosnian parties even more against him. The insistence that BiH judicial authorities cannot exercise their powers on the territory of RS, as parallel institutions would be created, is proof that he continues his aggressive policy and rhetoric. The fact that, according to the current president of RS, the Prosecutor's Office and the Court have crossed the line and this will lead to the end of BiH is disturbing. This shows that Dodik will firmly and convincingly follow his pre-drawn plans for the transfer of powers from the state to the entity level. If these actions continue, every subsequent small detail could lead to serious consequences both for BiH and for stability, security and peace in the region. The ongoing exchange of mutual accusations and recriminations by the various camps is also detrimental to the future and integrity of BiH. Public confidence is severely eroded, which also leads to greater tension as the visibility of the still existing prospects before the country is lost. In this regard, the need to change the main leaders is highly visible in order to overcome the wounds of the past and move forward in the interest of preserving the integrity and sovereignty of BiH and its European and eventually, in the long term, Euro-Atlantic perspective.

With few exceptions, mainly in Brčko County, the governments, parliaments and judiciary of Bosnia and Herzegovina and its entities are overrun by corruption and clientelism, operating on the principles of politicization and ethnicization. As a result, citizens' faith in the government's ability to handle both its day-to-day tasks and the country's most pressing cases is minimal. Political parties are led by

personalities built by a system steeped in authoritarian tendencies and ethnic fears, and who today incite ethnic intolerance to fulfill their political goals. In this climate, BiH institutions reveal the brutal truth about externally managed state building and the shortcomings of the "democratization before institutionalization" approach. Of course, part of the problem is the response of the international community to the number of small political crises that have occurred over the years - calls for a de-escalation of political tensions, a search for path to understanding and insistence on the implementation of reforms. Words that are not followed by practical steps in search of sustainable ground for their implementation. In fact, every one of the reforms implemented or the political turns adopted have always been satisfactory and tolerated by the nationalist politicians. The policy being pursued, both by internal and international factors in BiH, is a path that can only lead to the collapse of the state. For years, EU enlargement and the inclusion of the Western Balkans was seen as the much-needed key to Bosnia and Herzegovina's stability and long-term development, but the accession process, as well as the EU-backed Berlin process, have stalled. In the process of European integration, Ukraine and Moldova leapfrogged Bosnia and Herzegovina and Kosovo, which have been demanding candidate member status for years. Although BiH received an invitation and became a candidate country for full EU membership, real negotiations will be launched only after it fulfills the 14 conditions laid down in the opinion of the European Commission examined in this study. The main recommendations concern changes to the Constitution and electoral rules - a particular challenge since the three leading ethnic groups are unlikely to ever agree to end their exclusive rights to elect or appoint the executive, legislature and judiciary.

Summary Conclusion: The stated in the Conclusion of the dissertation gives reason to claim that the overall research confirms the hypothesis of the thesis that the Dayton Peace

Agreement is the root cause, the catalyst and the main condition for all the policies of construction, but also for all the processes of destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina, and that it is necessary to revise and change the resulting constitution. That would be the only way to reduce the negative processes in intercommunal relations and to the confirmation of Bosnia and Herzegovina as a legal and democratic state with functioning institutions.

What needs to change?

A starting condition is the implementation of a change to the Constitution of Bosnia and Herzegovina. The need for it was also indicated by the European Commission for Democracy through Law, also known as the Venice Commission, which came out with a detailed analysis and clear indications of what needs to be changed. ECHR decisions followed. All of them, including all the opinions of the European Commission, require a constitutional change.

Any constitutional reform should first start from the need to clarify the confusing combination between the principle of power sharing with elements of ethnic federalism. Clearing up all the ambiguities should start from the foundations of the multinational system of Bosnia and Herzegovina.

All options will have to be based on differentiation of territorial and ethnic representation. While the former refers to the entire population and the rights of citizens, group interests as an expression of respect for diversity refer to specific issues of particular importance to particular groups within the population. Conversely, the current arrangement reflects the identification of (parts of) territory with one dominant group according to the scheme of ethnic federalism in the SFRY, combined with a defensive logic of ceasefire.

What has been described rests on the perception that territorial interests are identical to those of the respective dominant group in the given territory (e.g. Serbs in Republika Srpska, Croats in

some parts of the Federation and Bosniaks in others). The respective ambiguities in the Dayton Peace Agreement are reinforced by a system of ethnically divided political parties and media. Unlike most other federal systems worldwide, federalism in BiH does not increase the democratic participation of all citizens, but rather serves to secure the ethnic interests of certain groups.

Another essential issue concerns fundamental rights and freedoms, i.e. adjusting the balance between individual and group rights. The collective dimension has certainly been important in BiH historically (not just because of the war, but also from the system of government back in the Ottoman Empire to multinational Yugoslavia) and is still important today. The contemporary dominance of the perception of the "collective" in terms of political representation alone must be balanced with a guarantee of the individual rights of citizens.

Effective territorial management is the next important issue. In a country with a population of about 4 million inhabitants, any reduction in institutional burden and escape from the burdensome bureaucratic system would be a huge gain for the quality of democracy and for the benefits of the democratic system itself (among which, above all, clarity in decision-making and political accountability) and would save resources. Ideally, municipalities and self-governing regions are logically created at the sub-national level according to historical, economic and geographical criteria in order to favor decentralized economic development, following the example of post-WWII events in the Italian regions in 1948 and the German provinces in 1949, which in the following decades developed their own political identities as sub-national political communities.

The current structure of Bosnia and Herzegovina, comprising two already existing, often antagonistic entities, can only be changed by a complete revision of the Dayton Agreement, which, however, does not seem politically feasible. The reform

necessary for FBiH implies a reduction in the number of cantons and their transformation into an effective intermediate level of territorial management with economic and planning functions. There have been similar proposals in the past, and they were regularly rejected. In any case, cooperation between territorial authorities at all levels of government is key to more effective territorial governance.

In this way, the relations between the territorial government, the constituent peoples and the individual citizens must be corrected. The rhetorical and civic elements should be strengthened, and group rights should be linked to areas of specific collective interests. Some adjustments to the current federal arrangement are also needed in order for federalism to function effectively as a system and ensure all three of its main goals: the integrative function ("self-governance and shared governance"), the "vertical" separation and limitation of power, and more citizen participation.

A revision of Dayton should also explicitly mention European integration as a goal for the state. The emphasis is deliberately European rather than Euro-Atlantic due to the lack of consensus on BiH's participation in NATO, but also in view of current events and the war in Ukraine.

The change in the electoral system, also extremely necessary, can also be achieved through the repeatedly mentioned change in the Constitution, which, however, would require political will, that is currently absent. The fact that all three ethnicities insist on a transformation, but different and accordingly pleasing only to their specific political needs, shows that an intermediate solution is needed, positioned between the impossibility of achieving adequate and appropriate reform and the political stalemate provoked by the different demands. Finding such a solution to redefine ethnic representation could represent, for example, the indirect election of a single head of state elected (or appointed) by the general parliament, a move that would go in combination with a reduction in presidential

powers. Such reformulation of the state structure of Bosnia and Herzegovina would also be in line with the demands of the Western participants in the Dayton negotiations. The ethnic legitimation of a president elected in this way can be achieved by a vote of confidence from the members of the parliament, showing support from all the ethnic groups assembled.

An alternative idea could be the inclusion of indirect voting through a system of electoral colleges. A third option - although often considered dysfunctional - would retain the current regime of direct elections, expanding the presidency to include a representative of the "others" group. Options for reforms have been proposed by the Venice Commission, the EU, and the ECHR in connection with protecting the rights of all communities inhabiting Bosnia and Herzegovina. In any case, the institutions remain permanently blocked by the dysfunctional negotiations between the various political factions in BiH.

The lack of clear vision for possible reform indicates that a substantial change to the status quo is needed to bring about the necessary changes. There are two options - in a peaceful way or through an open conflict. If, due to the events in Ukraine, the EU decides on accelerated coordination and negotiations with Bosnia and Herzegovina, this would give the country a new stimulus and impetus to work towards positive development. Again, in view of the war in Ukraine, if international factors remain sufficiently disengaged with what is happening in BiH, and especially in Republika Srpska, one can expect an escalation of tensions arising from Banja Luka on the one hand and as a response from the Federation to its secessionist actions from another. In this scenario, a new armed conflict of the type of the 1992-1995 war is unlikely, but neither are regional armed conflicts, and even possible state collapse in the medium term.

IV. Scientific contributions of the dissertation

First. A comprehensive study of the Dayton Peace Agreement has been carried out - the conditions that led to its signing have been studied, described and analyzed in detail, and its importance as a factor that is the root cause, the catalyst and the necessary and sufficient condition for all building policies, but also for all processes on the destruction of statehood in Bosnia and Herzegovina, has been stressed.

Second. The thesis was formulated, argued and proven. It says that the revision and change of the Dayton Peace Agreement, as well as the accompanying necessary amendment of the state constitution on a number of paragraphs with the aim of turning it into a more inclusive document, are the only way to reduce negative processes in inter-communal relations, to the verification of Bosnia and Herzegovina as a legal and democratic state with functioning institutions.

Third. Based on the detailed review of the historical causes and the study of the specific processes that led to the current political and social stalemate in Bosnia and Herzegovina, an attempt was made to outline the options for a potential transition beyond the established status quo.

Fourth. The international factors influencing the situation in Bosnia and Herzegovina - the Office of the High Representative and the role of its decisions on the contemporary reality in Bosnia and Herzegovina, international organizations (NATO, EU, UN, etc.) and countries (Russia, Serbia, Croatia, Turkey, etc.) was analyzed. On the basis of the impact of the current international political situation and the latest geopolitical realities, including Russia's war in Ukraine, on the internal political processes in Bosnia and Herzegovina, were made conclusions on the way ahead.

Fifth. The author's conducted empirical research using the interview method, in which were questioned the perceptions of the public attitudes and the different views of the three state

forming and the other nations in Bosnia and Herzegovina regarding the Dayton Agreement, and the current political situation. On the basis of the interviews were analyzed the public perceptions for what is happening inside and outside of the country, and some predictions have been made about the possible scenarios regarding the future of Bosnia and Herzegovina.

V. List of Publications

1. “2022 General Elections in Bosnia and Herzegovina: Turnout, Results and Challenges to the Electoral Process2022 General Elections in Bosnia and Herzegovina: Turnout, Results and Challenges to the Electoral Process”; South-West University “Neofit Rilski", 2022;

2. “Bosnia and Herzegovina from Sarajevo ‘84 to Dayton: The End of the Serbo-Croatian Language and the (Im) Possibility Of “In Varietate Concordia"**;** South-West University “Neofit Rilski", 2021;

3. “New threats to the civil security and new security measures: the debate on limitation of the personal rights and freedoms of the citizens”; New Bulgarian University, 2016;

4. “Politics “de jure” and “de facto”; New Bulgarian University, 2013;

5. “Lost in translation: Differences between political messages and public perceptions in the Bulgarian Election Campaign 2013”; Rhetoric and Communications Magazine, 2014

6. “Successes and failures in the development of Tunisia after the Arab Spring. EU Aid and Bulgaria in terms of the European Neighbourhood Policy”; Friedrich Ebbert Foundation, 2014.

STATEMENT OF SCIENTIFIC ETHICS

The dissertation work "Politics of Statehood Building and Processes of State Destruction in Bosnia and Herzegovina after the 1995 Dayton Agreement" is authored. During its development, foreign publications and developments were not used in violation of copyright without appropriate reference and citation.